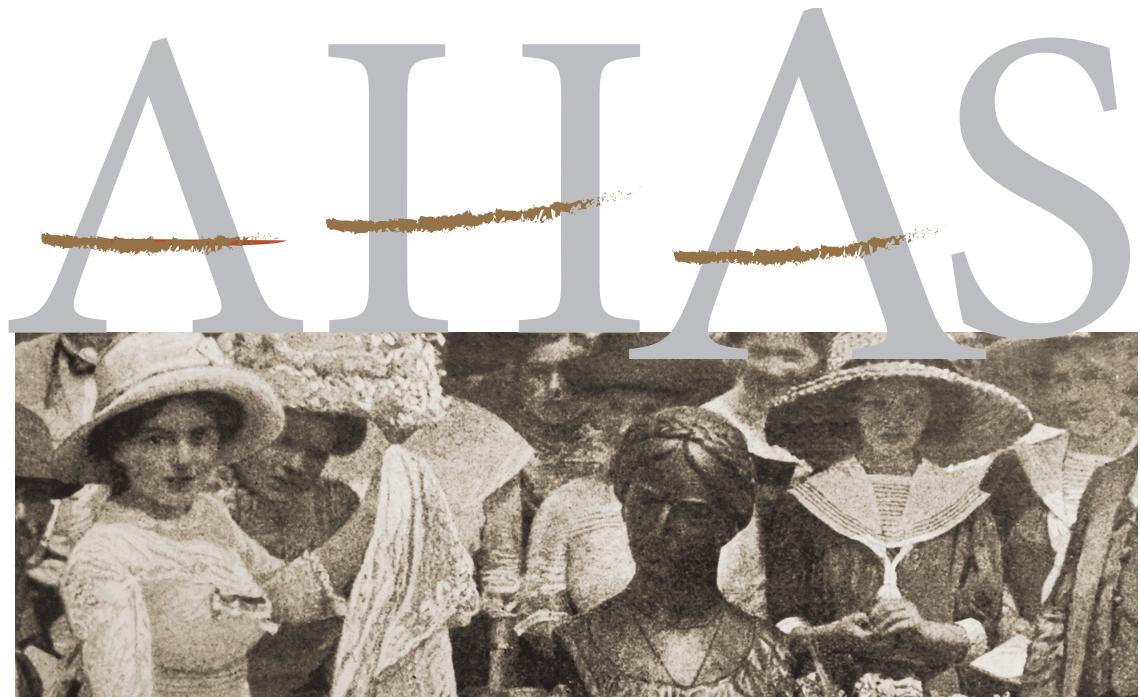

UMETNOSTNOZGODOVINSKI INŠtitut franceta Steleta ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS SLOVENICA

Establishing National Identity in Public Space

Public Monuments in Slovenia and Serbia
in the Nineteenth Century

18|1 • 2013

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU

France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

AHAS

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

18|1 · 2013

Establishing National Identity in Public Space

Public Monuments in Slovenia and Serbia in the Nineteenth Century

LJUBLJANA 2013

Acta historiae artis Slovenica

ISSN 1408-0419

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

**Establishing National Identity in Public Space
Public Monuments in Slovenia and Serbia in the Nineteenth Century**

Izdaja / Published by
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU /
France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

Glavna urednica / Editor-in-chief
Barbara Murovec
Vabljeni sourednik / Invited Co-editor
Nenad Makuljević

Uredniški odbor / Editorial board
Tina Košak, Ana Lavrič, Barbara Murovec, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board
Günter Brucher (Salzburg), Jaromír Homolka (Praha), Iris Lauterbach (München),
Hellmut Lorenz (Wien), Milan Pelc (Zagreb), Paola Rossi (Venezia), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste)

Lektoriranje / Language editing
Jesse Gardiner, Olivia Hellwell, Kirsten Hempkin, Mija Oter Gorenčič, Anke Schlecht

Prevodi povzetkov in izvlečkov / Translations of summaries and abstracts
Renata Komić Marn (srbskih in angleških v slovenski jezik), Tina Košak (slovenskih v angleški jezik)

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout by
Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address
Acta historiae artis Slovenica
Novi trg 2, p.p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
E-pošta / E-mail: uifs@zrc-sazu.si
Spletna stran / Web site: <http://uifs1.zrc-sazu.si>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in
BHA, FRANCIS, IBZ, ERIH, EBSCO Publishing, Scopus

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €
Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €
Letna naročnina za študente in dijake: 25 €
Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual Subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / Orders should be sent to
Založba ZRC / ZRC Publishing
Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija
E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

© 2013, ZRC SAZU, Ljubljana
Tisk / Printed by
Cicero d. o. o., Begunje
Naklada / Print run: 400

»Javni« spomenik škofu Antonu Martinu Slomšku v azilu mariborske stolnice

Ana Lavrič

Spomenik lavantinskemu škofu, narodnemu buditelju, nabožnemu in pedagoškemu pisatelju in pesniku Antonu Martinu Slomšku (1800–1862) v prezbiteriju mariborske stolnice nagovarja gledalca s svojim mirnim dostojanstvom, njegova zgodovina pa je, prav nasprotno, zelo dramatična. Slovenci so ga hoteli v čast pomembnemu in za narod zaslужnemu cerkvenemu dostojanstveniku kot nacionalni spomenik, ki je združeval težnje civilne in cerkvene družbe,¹ postaviti na javni trg, zaradi nenaklonjenosti nemško-liberalno usmerjene mariborske mestne občine pa se je moral zateči v zavetje cerkve, čeprav ga je mestna oblast hotela tudi od tod izgnati.

Slomškovemu spomeniku je temeljno in temeljito študijo že leta 1931 posvetil Franjo Baš;² predstavil ga je iz družbenozgodovinskega, zlasti političnega zornega kota in v povezavi z akcijo za njegovo postavitev, ki je podrobno dokumentirana v arhivskem gradivu in sočasni periodiki,³ nazorno prikazal razmere na Štajerskem v času prvega narodnostnega in političnega opredeljevanja Slovencev. Z umetnostnozgodovinskega vidika je spomenik doslej natančneje opisala Sonja Žitko,⁴ raziskovalci mariborske stolnice in pisci Slomškovih biografij ga le na kratko omenjajo,⁵ celovitejše predstavitve pa še ni bil deležen.

Slovence so v dobi naglo prebujajoče se narodne zavesti po revolucionarnem letu 1848, ko so zasnovali politični program »Zedinjene Slovenije« in si v iskanju narodne, kulturne in politične identitete začeli prizadavati za postavitev javnih kiparskih spomenikov svojim zaslужnim možem, precej časa omejevale specifične politične razmere habsburške monarhije, v kateri je narodnostno

¹ Za nacionalne spomenike, ki so utelešali kult naroda, gl. Sonja ŽITKO, *Po sledeh časa. Spomeniki v Sloveniji 1800–1914*, Ljubljana 1996, str. 8; prim. Sonja ŽITKO, *Historizem v kiparstvu 19. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 1989, str. 36, ki Slomškov spomenik označuje za nacionalnega le potencialno. Za tematiko gl. tudi Sergiusz MICHALSKI, *Public Monuments. Art and Political Bondage 1870–1997*, London 1998 (Essays in Art and Culture); Anthony SMITH, *Chosen peoples. Sacred Sources of National Identity*, Oxford 2003; Nenad MAKULJEVIĆ, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku*, Beograd 2006.

² Franjo BAŠ, K zgodovini narodnega življenja na Spodnjem Štajerskem. Slomškov spomenik v Mariboru, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 26/1–2, 1931, str. 23–88.

³ Arhivsko gradivo (gradivo mariborskega Zgodovinskega društva), ki se nanaša na Slomškov spomenik, zdaj hrani Nadškofijski arhiv Maribor (= NŠAM). Franjo Baš ga je sicer v precejšnji meri upošteval, umetnostnozgodovinskih podatkov pa ni v celoti izčrpal.

⁴ ŽITKO 1989 (op. 1), str. 35–37, 41, 64; ŽITKO 1996 (op. 1), str. 15, 110–111.

⁵ Mdr. Anton MEDVED, *Knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek. Spominska knjiga ob stoletnici njegovega rojstva*, Celovec 1900, str. 186–190; Franc KOVACIČ, *Služabnik božji Anton Martin Slomšek knezoškof lavantinski*, 2, Celje, 1935, str. 137–138; [Franc HRASTELJ], Spomenik škofa A. M. Slomška, *Družina*, 11/22, 15. nov. 1962, str. 173–174 (tipkopis v NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Hrastelj Franc, šk. 10, 1 e), Jože CURK, *Mariborska stolnica*, Ljubljana 1978 (Kulturni in naravni spomeniki. Zbirka vodnikov, 86), str. 20; Polona VIDMAR, Liturgična oprema mariborske stolnice, *Mariborska stolnica ob 150. obletnici Slomškovega prihoda v Maribor* (ur. Stanko Lipovšek), Maribor 2009, str. 236–237.

vprašanje postajalo vse bolj pereče.⁶ Zato so, kot ugotavlja Sonja Žitko, v vlogi spomenika sprva postavljali le spominske plošče in nagrobnike, kakršna sta bila npr. Prešernov in Jenkov v Kranju, prvi odkrit leta 1852, drugi 1873, z monarhičnimi javnimi figuralnimi spomeniki, ki so nastajali na pobudo nemštva, pa so lahko tekmovali šele od poznih osemdesetih let dalje.⁷ Tako so spomenik Valentinu Vodniku, za katerega so se zavzemali že v petdesetih letih, kot prvi reprezentativni nacionalni figuralni javni spomenik postavili v Ljubljani šele leta 1889.⁸ Slomškov spomenik je bil sicer zasnovan že pred Vodnikovim, ker pa so ga zaradi političnih ovir namesto na javnem prostoru postavili v cerkvi, se je formalno približal nagrobniku. Tako je tipološko ostal v vrsti nagrobnih spomenikov (s spomeniško pretenzijo), četudi jih je presegel z monumentalnejšim konceptom in predvsem s figuro. Z njo je kiparju uspelo izraziti temeljno idejo, tj. počastitev Slomška kot narodnega buditelja, ki jo sam tip spomenika sicer zabrisuje.⁹

Po Baševem mnenju izrazito nacionalno obarvana akcija za postavitev Slomškovega spomenika, ki se je vlekla polnih trinajst let, nazorno razkriva boj Slovencev z nemštvom v času nemške liberalne vlade, ko je ta vedno bolj prehajala v nemški nacionalizem.¹⁰ V Mariboru so se nacionalni odnosi pričeli zaostrovati pod županom Matthäusom Reiserjem (1870–1882), ki je liberalna in nemškonacionalna načela začel dosledno izvajati.¹¹ Ker so nemški liberalci nastopali tako proti Cerkvi kot proti slovenstvu, je bila sloga med Slovenci nujna in po pomiritvi ob državnozborskih volitvah nastalega razkola, zaradi katerega je akcija za nekaj časa zastala, kljub idejnim razlikam ob Slomškovem spomeniku tudi dosežena, kar je končno privelo do realizacije projekta. Zamisel zanj se je namreč porodila iz skupnega rodoljubnega navdušenja in narodne zavesti, ki je povezovala tako konservativne kot liberalno misleče Slovence.¹²

Pričajoči članek izpostavlja nacionalni pomen spomenika in problematiko njegove javne postavitev oziroma javne funkcije v cerkvenem prostoru, dosedanje vedenje pa dopolnjuje s podatki iz arhivskih in tiskanih virov ter s pritegnitvijo umetniških del, ki v ta kontekst še niso bila vključena. Kronološki pristop nadgrajuje z umetnostnozgodovinskimi ugotovitvami.

⁶ Spomenike so želeli postaviti Valentinu Vodniku, Francetu Prešernu, Janezu Vajkardu Valvasorju, Antonu Tomažu Linhartu, Juriju Vegi, Jerneju Kopitarju, Žigi Herbersteinu, Antonu Martinu Slomšku, Antonu Alojziju Wolfu, Andreju Čehovinu idr., gl. ŽITKO 1996 (op. 1), str. 13.

⁷ ŽITKO 1989 (op. 1), str. 25, 29, 31; ŽITKO 1996 (op.), str. 13.

⁸ ŽITKO 1989 (op. 1), str. 29–30, 42–45; Marijan DOVIĆ, Vodnik, Prešeren in začetki postavljanja spominskih obeležij slovenske literarne kulture, *Primerjalna književnost*, 36/2, 2013, str. 185–203.

⁹ ŽITKO 1989 (op. 1), str. 36.

¹⁰ BAŠ 1931 (op. 2), str. 24, 25, 88. Franjo Baš ugotavlja, da se je ob Slomškovem spomeniku vnel eden prvih (za štajersko področje značilnih) bojev med nemško liberalno in slovensko konservativno stranko. Za usmeritev mariborskega mestnega sveta gl. Filip ČUČEK, Janez CVIRN, Nacionalna politika mestne občine, *Nemci in Maribor. Stoletje preobratov 1846–1946* (ur. Jerneja Ferlež), Velika kavarna, Maribor 2012, str. 47.

¹¹ Filip ČUČEK, Jerneja FERLEŽ, Župani, *Nemci in Maribor* 2012 (op. 10), str. 110.

¹² BAŠ 1931 (op. 2), str. 85–88. Po Baševem mnenju Slomškov spomenik predstavlja prvo složno manifestacijo podravskih Slovencev proti liberalnemu nemškemu nacionalizmu.

Pobuda za spomenik in zbiranje prispevkov

Ideja, da bi bilo Slomškove zasluge za slovenski narod treba ovekovečiti s spomenikom, se je poročila že kmalu po njegovi smrti, vendar so imeli rodoljubi v mislih prej »duhovno«, tj. literarno,¹³ kot pa »materialno«, tj. likovno, obeležje.¹⁴ Na tega ali onega lahko merijo tudi besede, ki jih je leta 1863 v škofovih biografijah zapisal Franc Kosar: *Res; človek [...], ki tako veliko dela za blagor svojega naroda in toliko žrtvuje kakor on: tak človek si zasluži, da njegovo ime ovekoveči kakšen domoljuben spomenik; in ne dvomimo, da mu ga bo hvaležni narod tudi postavil;* z dostavkom, da so se patrioti že odločili zanj, ni pa še dogovorjeno, kakšen bo.¹⁵ Uradno pobudo za javni spomenik je dala mariborska čitalnica tri leta po Slomškovi smrti. Dne 24. septembra 1865 je škofu v čast priredila veliko slovesnost, ki so se je poleg Štajercev udeležili tudi predstavniki Koroške in Kranjske, tako da je pre rasla v izrazito vseslovensko manifestacijo;¹⁶ za spomenik so kot »ustanovno vsoto« namenili čisti dohodek prireditve¹⁷ in darove, ki so jih ob tem zbrali¹⁸ (med darovalci je bil tudi Slomškov priatelj, nekdanji mariborski župan Othmar Reiser).¹⁹

Tri dni po slovesnosti, 27. septembra 1865, so predstavniki čitalnice sklenili ustanoviti poseben odbor za postavitev Slomškovega spomenika; sestavljal naj bi ga šest članov, in sicer dva zastopnika čitalnice, dva lavantske škofije in dva mariborske mestne občine, predsedoval pa naj bi mu vsakokratni čitalnični predsednik.²⁰ Dne 1. oktobra se je čitalnica s svojim predlogom obrnila na

¹³ Prvi »spomenik«, ki so ga hoteli Slomšku postaviti rodoljubi, je bil »literarni«, tj. ustanovitev Slovenske matice in nato tudi izdaja njegovih del, gl. *Novice*, 20/45, 5. 11. 1862, str. 378; *Slovenski prijatelj*, 11/12, 15. 12. 1862, str. 555–556.

¹⁴ MEDVED 1900 (op. 5), str. 190; prim. podobna prizadevanja za Vodnikov spomenik, gl. ŽITKO 1996 (op. 1), str. 13.

¹⁵ Franc KOSAR, *Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski* (prevedel Jože Stabej), Celje 2012 (original izšel 1863) (Slomškovo zbrano delo 3/2), str. 325.

¹⁶ *Novice*, 23/40, 4. 10. 1865, str. 325. Manifestacija je imela vseslovenski značaj, kakor je tudi Slomšek (med slovesnostjo je na oder stopila belooblečena dama in njegovo podobo ovenčala z lovorijem) živel v duhu vseh Slovencev; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 28.

¹⁷ *Novice*, 23/17, 26. 4. 1865, str. 138. Čitalnica v počastitev Slomška, cigar zasluge za Slovence v narodnem in slovstvenem pomenu so splošno priznane, napoveduje veliko svečanost in določa: *Ker se namerjava sčasoma temu na Štirskem dozdaj najslavnejšemu možu dosten spominek postaviti, se čisti donesek te slavnosti pokloni v temeljenje glavnice za Slomškov spominek;* napoved »besede« za 24. september v *Novice*, 23/26, 28. 6. 1865, str. 209; *Slovenski prijatelj*, 14/9, 15. 9. 1865, str. 349.

¹⁸ *Novice*, 23/40, 4. 10. 1865, str. 325. Čitalnica poroča, da je od čistih dohodkov ostalo nad 160 gld, od darovalcev pa so za Slomškov »javni spomenik« v Mariboru prispevali: kranjska čitalnica 40 gld, rodoljubi iz Celovca 7 gld in Othmar Reiser 8 gld. V hranilnico so kot glavnico vložili torej že 210 gld, s preostalim denarjem pa pokrili stroške proslave; za začetno glavnico gl. tudi NSAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21; *Zgodnjina danica*, 18/34, 1. 12. 1865, str. 275; *Slovenski gospodar*, 10/4, 20. 1. 1876, str. 36; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 27.

¹⁹ Othmar Reiser je bil mariborski župan v letih 1850–1861, torej v obdobju, ko je Slomšek prenesel sedež lavantske škofije v Maribor, gl. ČUČEK, FERLEŽ 2012 (op. 11), str. 108. Reiserjeve zasluge pri prenosu škofijskega sedeža, njegovo pristršno prijateljstvo s Slomškom in prispevek za Slomškov spomenik je ob njegovi smrti izpostavila *Zgodnjina danica*, 21/4, 24. 1. 1868, str. 31.

²⁰ *Novice*, 23/40, 4. 10. 1865, str. 325. Čitalnica je pričakovala podporo tako s strani visoke cerkvene oblasti kakor tudi s strani mestnega sveta: *Tudi mesto Maribor ima po naših mislih dosti razlogov, z nami v kolo stopiti, da se delovanje dožene do ugodnega vspeha. Slomšek so osnovali sedež škofije v Mariboru; oni so osnovali tukaj dosti blagih društev, ki delajo v krščanskem smislu za podporo sirot, ubogih itd. Minula je jeza tistih, ki niso mogli poprej potpreti nasprotne misli o narodnih zadevah. Zatoraj je odbor za »besedo« sklenil, prositi slavno škofijo tukajšnjo in mestni odbor, da pošljeta po dva zastopnika; čitavnica pa tudi naloži dvema odbornikoma, da bi se združili vsi v posebno društvo, ki naj vse opravi, da se izdela vreden spomenik Slomškov v Mariboru. Začasni prvoslednik čitavnice naj pa vodi to delo, in naj marljivo skrbi, da se kaj opravi. Kmali bote, dragi Slovenci, izvedeli, ali se sprejme naše povabilo*

abantinski škofijski konzistorij,²¹ k skupni akciji pa povabila tudi mestni svet. Škofija je za svoja predstavnika določila kanonika Lovra Vogrina in konzistorialnega svetnika Jožefa Ulago,²² mesto pa je sodelovanje odklonilo z utemeljitvijo, da postavitve takega spomenika ne šteje za občinsko zadevo.²³ Ožji (izvršilni) odbor so zato sestavljali le predstavniki čitalnice in škofijskega konzistorija, za potrjevanje njegovih odločitev pa je bil nato ustanovljen še razširjeni odbor, v katerega so bili vključeni vsi slovenski dekani, predsedniki slovenskih čitalnic, uredniki slovenskih časopisov in zaslužni rodoljubi,²⁴ kar je zagotavljalo dobro organizirano propagandno, informativno in (denarno) zbiralno mrežo po celotnem slovenskem ozemlju.

Program za izvedbo projekta, za propagandno akcijo in za zbiranje denarnih prispevkov je napravil ožji odbor 12. novembra 1865, na svojem prvem sestanku, ki ga je sklical čitalnični predsednik Matija Prelog.²⁵ Na prošnjo odbornikov je Slomškov prijatelj, kanonik Franc Kosar, sestavil poziv za javnost (*Poziv pomagati k stavbi spominka v čast pokojnemu knezu in vladiku lavantinskemu Antonu Martinu Slomšku*),²⁶ s katerim je povabil vse Slovence, naj prostovoljno darujejo za spomenik (darove naj bi zbirali do konca leta 1866), saj so dolžni ohraniti spomin na moža, ki je tako zaslužen za napredok slovenskega naroda; besedilo so objavili slovenski časopisi (mdr. *Zgodnja danica, Novice in Slovenski prijatel*),²⁷ po vsej Sloveniji pa so kot vzpodbudo za prispevke

od povabljenih odbornikov, in kako bo delal novi odbor. Gotovo bo vas prosil še daljne podpore; zavolj tega vam pa ni treba misliti, da ne smete poprej z delom začeti. Saj Slomšek niso bili le Mariborčanom delavec na cerkvenem in narodnem polju; delali so s peresom za vse Slovence, naj ga tedaj tudi slavijo vsi!

²¹ NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, prošnja konzistoriju z dne 1. oktobra 1865 (v imenu čitalnice sta jo podpisala Janko Ser nec in Josip Šuman): *Hvaležno se spominjajo velikih zaslug ravnega kneza in biskupa Antona Martina Slomšeka je namenilo ponižno podpisano društvo čiste dohodke zadnje besede matici, iz ktere bi se sčasom postavil Slomšeku javen spomenik v Mariboru. / Dobro vemo, da se tiče ta zadeva viših krogov memo našega, i da so naše moči preslabi, doseči zaželeni namen brez sodelovanje drugih. / Zlasti naša sveta crkev slavi Slomšeka kot uzornega biskupa, kot osnovatelja mnogih blagih krščanskih društev i drugih imenitnih crkvenih naprav. Zatorej ponižno prosimo, da bi se tudi slavni konzistorij vdeležil omenjenega dela. / Upaje da se nam spolni ta prošnja i želja, nadalje se oziraje na razloge, kteri tudi slavno mesto Maribor v ta namen pridružijo, sklenol je odbor našega društva v seji dne 27. pr. m., da ponižno povabi slavni konzistorij ter sl. mestni odbor, naj bi izbrala po dva odbornika, ki bi s dvema odbornikoma našega društva i s našim začasnim prvoslednikom vred osnovali posebno društvo (comite) v ta namen, da bi pomnožili po primernih sredstvih začeto zalogu (črez 210 fl), ino postavili Slomšeku v svojem času javen spomenik v Mariboru. / Naj bi tedaj slavni konzistorij blagovolil izbrati, ter nam imenovati izprošena dva odbornika; gl. HRASTELJ 1962 (op. 5), str. 173–174.*

²² NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, odgovor konzistorija z dne 4. oktobra 1865; gl. HRASTELJ 1962 (op. 5), str. 173.

²³ NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, Tappainerjev odgovor čitalnici z dne 3. novembra 1865, češ da se mesta zadeva ne tiče; *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24, z navedbo, da je Tappeiner sodelovanje mestnega zastopnika »kratko in nekako zabavljivo odrekel«; BAŠ 1931 (op. 2), str. 28.

²⁴ Za razširjeni odbor gl. *Zgodnja danica*, 18/34, 1. 12. 1865, str. 274–275; *Slovenski gospodar*, 10/1, 1. 1. 1876, str. 2; *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24; prim. *Slovenski gospodar*, 6/38, 19. 9. 1872, str. 189; BAŠ 1931 (op. 2), str. 29. Razširjeni odbor je bil sestavljen po pravilniku z dne 15. novembra 1865, ki so ga podpisali Vogrin, Jedlička, Uлага in Ser nec; med zaslužnimi rodoljubi se tedaj omenjajo Trstenjak, Glazer, Orožen, Vošnjak, Čolnik, Šnirh, Pirc in Simončič, poleg teh pa še Slovanska beseda na Dunaju.

²⁵ Prvi izvršilni odbor so sestavljali Vogrin, Uлага, Ser nec in Jedlička; za sejo gl. NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, datum seje je vprašljiv, saj se navajata dva, in sicer 12. in 22. november; prim. *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 29.

²⁶ Prim. *Novice*, 23/49, 6. 12. 1865, str. 396.

²⁷ *Zgodnja danica*, 18/34, 1. 12. 1865, str. 269; *Novice*, 23/49, 6. 12. 1865, str. 396. Odbor je pozval Slovence k rodoljubnemu dejanju. Dolžnost slovenskega naroda je, *možu tako plemenitega značaja, rodoljubu tolikih zaslug in škofu tako visokih čedadost dostenj spominek postaviti. Duhovski spominek so jim postavile slovenske čitavnice v navdušenih besedah in posamni rodoljubi v knjigah, pesmih in slikah; al javen spominek se še dandanašnji pogreša,*

razposlali še poseben odtis.²⁸ Škofijski ordinariat je dovolil nabiranje prispevkov po vseh lavantskih cerkvah, za denarno podporo pa zaprosil tudi druge slovenske škofije; zbrana sredstva je posredoval čitalnici oziroma blagajniku odbora.²⁹ Akcija je torej imela vseslovenske razsežnosti, saj so milodare zbirali po vseh slovenskih krajih, kar je očitno tudi iz seznamov darovalcev, ki jih je odbor z navedbo njihovega prispevka sproti objavljal v časopisu.³⁰ V prvem letu so zbrali nekaj manj kot 3000 goldinarjev, potrebovali pa naj bi jih še kakih 2000.³¹ Še najmanjši je bil odziv med mariborskimi meščani (z izjemo članov čitalnice), zato je odbor na seji 17. novembra 1866 sklenil povabiti k sodelovanju mariborsko katoliško žensko društvo (ki ga je bil ustanovil Slomšek); to je pod vodstvom grofice Brandis zbiralo prispevke tudi med Nemci.³² Leta 1867 se je zbiralna akcija še nekaj časa razmeroma intenzivno nadaljevala,³³ potem so prispevki skoraj usahnili,³⁴ glavnica, ki so jo naložili v hraničnico, pa je poslej rasla predvsem z obrestmi.

Iskanje primernega javnega prostora

V času, ko je tekla akcija zbiranja prispevkov, so se odborniki le poredkoma sestajali, so pa med tem že mislili na oblikovno zasnovno in primerno lokacijo za spomenik. Ob koncu leta 1866, ko so

kteri bi nam vtelesil Slomškove čednosti in zasluge. / Vsi izobraženi narodi nekdanji kakor sedanji so postavili javne in dragocene spominke možem, kteri so bili naroda svojega dika in ponos; za njimi ne sme nikakor zaostati slovenska omika. /.../ Narod slovenski! ktera žrtva ti bo prevelika, da vredno preslavljaš dobrotnika tolikega, da javno in sjajno pokažeš svojo hvaležnost in razsvetljeno omiko? / Odbor /.../ vabi s tem vse Slovence, naj pripomorejo, da se postavi vladiku Slomšku javen in krasen spomenik v mariborskem mestu; prim. Slovenski prijatel, 14/12, 15. 12. 1865, str. 490–491, s pozivom: Korošci! ne zaostanimo za drugimi Slovenci; saj veste, da nas je Slomšekov duh na novo prerodil; prim. HRASTELJ 1962 (op. 5), str. 173.

²⁸ *Zgodnjina danica*, 18/34, 1. 12. 1865, str. 274; MEDVED 1900 (op. 5), str. 186–188; BAŠ 1931 (op. 2), str. 29.

²⁹ Na prošnjo izvršilnega odbora z dne 25. novembra 1865 je mariborski škofijski ordinariat 29. novembra razposlal župnijskim uradom pripomočilo, naj sodelujejo pri zbiranju prispevkov za Slomškov spomenik, dekane je pooblastil za vodenje liste subskripicij, za pomoč je nato zaprosil tudi druge škofije, gl. NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, s potrdili za poslane prispevke, mdr. desetih ljubljanskih dekanatov (17. april 1866, 205 fl 20 kr; 11. maj, 11 gld; 13. julij 17 gld), trnovskega dekanata (18. maj 1866), dekanije Vrhnika (13. julij 1866), goriške nadškofije (11. december 1866, 25 gld; 19. december 1866), dekanije Braslovče (2. januar 1867), lavantinske škofije; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 29.

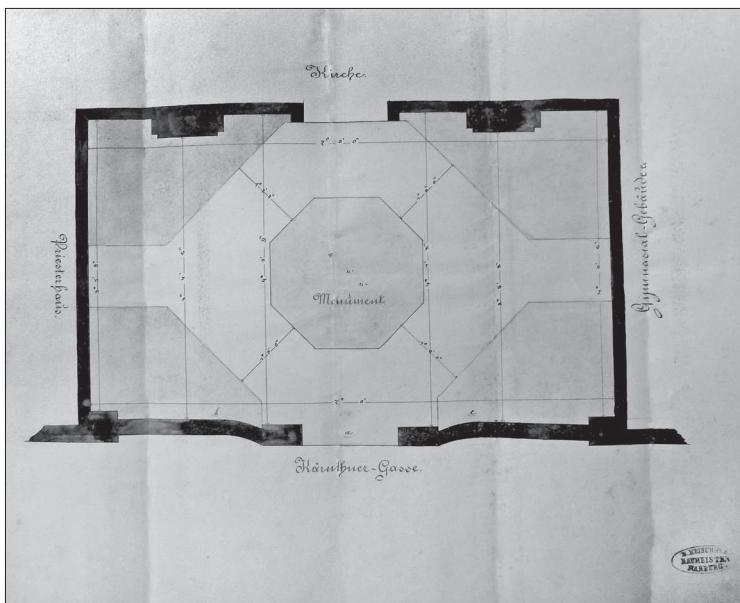
³⁰ O prispevkih je blagajnik Matija Prelog poročal v: *Zgodnjina danica*, 18/34, 1. 12. 1865, str. 276; 19/2, 2. 1. 1866, str. 16; 19/5, 10. 2. 1866, str. 40; 19/7, 1. 3. 1866, str. 56; 19/8, 10. 3. 1866, str. 64; 19/11, 10. 4. 1866, str. 88; 19/15, 20. 5. 1866, str. 120; 19/16, 1. 6. 1866, str. 128; 19/18, 20. 6. 1866, str. 144; 19/19, 1. 7. 1866, str. 152; 19/20, 10. 7. 1866, str. 160; 19/21, 20. 7. 1866, str. 168; 19/23, 10. 8. 1866, str. 184; 19/28, 1. 10. 1866, str. 224; 19/32, 10. 11. 1866, str. 256. Za umrlim Prelogom je blagajno prevzel Sernek, ki je o višini glavnice z dodanimi obrestmi poročal v: *Slovenski narod*, 1/93, 7. 11. 1868, str. 4; *Slovenski narod*, 5/81, 16. 7. 1872, str. 3. Poročila o prispevkih so objavljale tudi *Novice*, 24/3, 17. 1. 1866, str. 26; *Novice*, 24/6, 7. 2. 1866, str. 52; *Novice*, 24/10, 7. 3. 1866, str. 84; *Novice*, 24/15, 11. 4. 1866, str. 124; *Novice*, 24/20, 16. 5. 1866, str. 164; *Novice*, 24/25, 20. 6. 1866, str. 204; *Novice*, 24/26, 27. 6. 1866, str. 212; *Novice*, 24/28, 11. 7. 1866, str. 228; *Novice*, 24/29, 18. 7. 1866, str. 236; *Novice*, 24/33, 15. 8. 1866, str. 268; *Novice*, 24/41, 10. 10. 1866, str. 334; *Novice*, 24/46, 14. 11. 1866, str. 376; *Novice*, 25/7, 13. 2. 1867, str. 58; *Novice*, 25/8, 20. 2. 1867, str. 66; *Novice*, 25/13, 27. 3. 1867, str. 108; *Novice*, 25/27, 3. 7. 1867, str. 226.

³¹ *Zgodnjina danica*, 19/34, 1. 12. 1866, str. 270. Darovi so prihajali zlasti iz slovenskih škofij, dekanij in fara; gl. *Slovenski gospodar*, 10/4, 20. 1. 1876, str. 36.

³² *Novice*, 24/47, 21. 11. 1866, str. 383; *Zgodnjina danica*, 19/34, 1. 12. 1866, str. 270–271; BAŠ 1931 (op. 2), str. 29.

³³ *Zgodnjina danica*, 20/1, 1. 1. 1867, str. 8; 20/2, 10. 1. 1867, str. 16; 20/6, 20. 2. 1867, str. 50; 20/7, 1. 3. 1867, str. 58; 20/19, 1. 7. 1867, str. 154; *Slovenski gospodar*, 1/5, 16. 3. 1867, str. 4; 1/7, 16. 4. 1867, str. 4.

³⁴ *Slovenski gospodar*, 2/22, 28. 5. 1868, str. 88.

1. M. Krischner:
načrt za postavitev Slomškovega
spomenika pred mariborsko
semeniško cerkvijo sv. Alojzija,
ok. 1867, Nadškofijski arhiv, Maribor

za januar 1867 napovedali občni zbor, so javnost obvestili, da jim je inženir J. (mišljen je morda Albert Jäger) iz Gradca priskrbel spomeniške načrte (predloge), ki so tako lepi, velikanski in dostenji, da bo primeren vsak, za kateregakoli se bodo na zboru odločili.³⁵ O primernem prostoru in načrtu za spomenik so na seji 16. januarja 1867 najprej razpravljali člani ožrega odbora. Laika Jožef Šuman in Jožef Jedlička sta vztrajala pri javni postavitvi spomenika, medtem ko so duhovniki Jožef Ulaga, Lovro Vogrin in Jurij Matjašič,³⁶ ki so očitno žeeli spomenik spraviti pod okrilje Cerkve, izglasovali predlog, naj se ne postavlja na javnem mestu, za kakršnega se je bil leta 1865 odločil prvi odbor. Ulaga kot izrazito cerkveno usmerjen človek je namreč menil, naj stoji na kraju Slomškovega javnega delovanja, torej na cerkvenem prostoru, zato je odbornikom predlagal lokacijo pred semenško cerkvijo sv. Alojzija. Podprla sta ga Vogrin in Šuman, nasprotoval mu je Matjašič, Jedlička se je vzdržal. Ker je predlog obveljal, so sklenili prositi, naj Stichel in Teichmeister izmerita prostor pred Alojzijevim cerkvijo in odboru predložita načrt za spomenik.³⁷ Poleg cerkvenih razlogov je na izbor lokacije vplivalo tudi dejstvo, da v Mariboru primerenega javnega trga za takšen spomenik tedaj ni bilo (v mestu sta bila le Glavni trg s Straubovim znamenjem in Florijanov trg (zdaj Grajski) s Florijanovim, na prostoru okoli stolnice pa so bili vrtovi in stavbe),³⁸ predvsem pa je obstajal upravičen dvom, da bi nemško-liberalno usmerjena mestna oblast spomenik slovenskemu narodnemu

³⁵ Zgodnjina danica, 19/34, 1. 12. 1866, str. 270. Mišljen je verjetno kak katalog vzorcev oziroma predlog za tovrstne spomenike.

³⁶ Jurij Matjašič, stolni župnik, je na seji kot član odbora nadomestil Janka Seranca, ko je ta odšel v Kozje.

³⁷ Novice, 24/51, 19. 12. 1866, str. 420, vabilo na sejo izvršilnega odbora za 16. januar 1867, ki bo obravnavala: poročilo o delu in finančnem stanju, način nadaljnjega pridobivanja sredstev, kako bi se dobila dostenja in lepa osnova za spomenek, kako bi se pridobil sposoben prostor za spomenek; Slovenski gospodar, 1/2, 1. 2. 1867, str. 3, obvestilo, da se je odbor odločil za prostor pred Alojzijevim cerkvijo, ko bodo zanj pridobili dovoljenje in izmero, bodo za načrte objavili javen razpis; Slovenski gospodar, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24–25, pripomba, da iz zapisnikov odbora ni razvidno, ali so se načrti in izmere izvedli, prav tako pa tudi ni razviden nasvet, ki naj bi ga bil poslal Davorin Trstenjak; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 29, z ugotovitvijo, da je Ulaga svoj predlog dobro utemeljil.

³⁸ Sergej VRIŠER, Od Bulovčeve do Dreva. Ob zaključku natečaja za Slomškov spomenik v Mariboru, Večer, 46/40, 17. 2. 1990, str. 5.

2. Pročelje z notranjim dvoriščem, semeniška cerkev sv. Alojzija, Maribor

prvoboritelju dovolila postaviti na javni prostor.³⁹ Problematiko so nato obravnavali tudi na veliki »besedi«, ki jo je čitalnica priredila na čast odbornikom za Slomškov spomenik. Udeležilo se je okoli štiristo gostov, ki so po dolgem preudarjanju sprejeli predlagano rešitev, naj se spomenik postavi pred cerkvijo sv. Alojzija, torej med semeniščem in gimnazijo, in sicer z utemeljitvo, da v Mariboru ni pripravnega trga za takšen javni spomenik, če pa bi se že kje našel prostor, bi težko pridobili soglasje mestnega sveta.⁴⁰

Po sprejeti odločitvi je izvršilni odbor poskrbel za izmero prostora pred Alojzijevim cerkvijo in pridobil natančen izris predloga za njegovo postavitev. Načrt, opremljen z žigom mariborskega stavbarja M. Krischnerja, predvideva postavitev spomenika v osi glavnega vhoda v cerkev.⁴¹ Da bi mogel objaviti javni razpis za načrt spomenika, je moral odbor, ker je bil prostor last verskega sklada, še pred tem pridobiti dovoljenje c. kr. deželnega namestništva v Gradcu.

Prošnjo na namestništvo so odborniki poslali 20. aprila 1868. V njej so na kratko predstavili, da se je kmalu po Slomškovi smrti v lavantinski škofiji in zunaj nje vzbudila želja *imenitnemu slovenskemu pisatelju in domoljubu zarad njegovih velikih zaslug za slovensko slovstvo in vstanovitev novo obmejene slovenske vladikovine postaviti v Mariboru vreden spominek*. V enem letu so zbrali toliko sredstev, da so se že lahko lotili načrtovanja spomenika. Na posvetu dne 16. januarja 1867 so ugotovili, da je najpripravnnejši prostor dvorišče (preddvor) pred cerkvijo sv. Alojzija, izbor pa so (prošnji so priložili tudi Krischnerjevo risbo) podprli z naslednjimi argumenti:

- Spomenik bi ne motil vhoda v cerkev, saj bi se namesto obstoječega vhoda sredi železne ograje napravila dva nova, vzporedna s stranicama spomenika, kar bi vhod, ki je v neharmoničnem razmerju s celotno ograjo, le olepšalo.
- Spomenik bi ne bil v napoto zvoniku, če bi ga kdaj pozidali, saj bi ga zaradi oken, ki se odpirajo na dvorišče z obdajajočih dveh poslopjih, ne mogli zgraditi pred cerkvijo, temveč le nad prezbiterijem.
- Premer podstavka spomenika bi meril največ dva sežnja,

³⁹ Prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 30, 38.

⁴⁰ *Novice*, 24/47, 21. 11. 1866, str. 383, napoved januarske seje razširjenega odbora z nalogo, da se določijo nadaljnje priprave za spomenik; *Novice*, 24/51, 19. 12. 1866, str. 420, napoved čitalničnega občnega zборa za 23. december 1866, na katerem naj bi se dogovorili, ali bi zunanjim odbornikom na čast 16. januarja 1867 priredili večjo »besedo«; *Novice*, 25/2, 9. 1. 1867, str. 15, napoved velike »besede«, katere čisti dohodek bo namenjen Slomškovemu spomeniku; *Novice*, 25/6, 6. 2. 1867, str. 46, poročilo o poteku velike »besede« in sklepih glede Slomškovega spomenika, za katerega mestni svet ni bil zainteresiran, saj »mestni naši očetje, za to pobaraní, so kar naravnost rekli: mesta ne zadeva ta stvar (spominek) nikakor!«; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 30.

⁴¹ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, risba je opremljena z žigom M. Krischner Baumeister Marburg. Krischnerja in nekaj drugih mojstrov omenjam v članku le z začetnicami imena, ker mi jih doslej ni uspelo razvezati.

preostali prostor bi ostal nezaseden. 4. Odbor bi poskrbel tudi za tlakovanje dvorišča in za slogu spomenika primerno novo ograjo. Ker je bila postavitev spomenika želja *mnogo in mnogo tisoč Slovencev*, so prosili namestništvo za ugodno rešitev.⁴²

Za podporo pri namestništvu so odborniki istočasno zaprosili škofijski konzistorij, in sicer z utemeljitvijo, da bi bil prostor, za katerega prosijo, prav pripraven, ker je za dostenjen spomenik dovolj odprt, obenem pa varen pred poškodbami, saj ga s treh strani obdajajo stavbe, spredaj pa bi ga zaprla ograja. S spomenikom bi vhod le pridobil na lepoti (kakor kaže risba), lokacija pa bi bila v prid tudi samemu spomeniku.⁴³ Kot odgovor je škofijski ordinariat predlagal ustanovitev posebne lokalne komisije, ki naj bi preučila, na kakšen način bi bilo mogoče spomenik pred cerkvijo postaviti, ne da bi odpravili glavni vhod, saj se ni strinjal z njegovim zaprtjem. Ponudil je idejo, da bi se spomenik postavil nad cerkvena vrata na stebre, ki bi bili nameščeni na obeh straneh vhoda. Tako bi vrata lahko ostala nespremenjena, spomenik pa bi z višjo namestitvijo pridobil višji prospekt.⁴⁴ Ordinariat je naročil, naj se mu predloži celoten osnutek postavitve, in je tudi v nadaljevanju vztrajal pri zahtevi, naj spomenik ne ovira direktnega vhoda v cerkev. O končnem osnutku naj bi odločil širši odbor, ker je bilo to v njegovi pristojnosti,⁴⁵ vendar o napovedani seji v pisnih virih ni zaslediti nobenih podatkov. Ideja o Slomškovem spomeniku pred Alojzijevim cerkvijo, ki ji tudi mestna občina ni bila prav naklonjena, je naposled propadla, škofijski odbornik Jožef Ulaga pa je zaradi nesporazuma odstopil.⁴⁶

Razlogi za upočasnitev spomeniške akcije

Namesto Ulage je škofijski konzistorij 16. junija 1869 imenoval za odbornika Matija Šinka.⁴⁷ Izvršilni odbor se je v juliju sestal in ugotovil, da je zbranih okoli 4000 goldinarjev, omejil pa se je le na poročanje in dela ni nadaljeval v smeri realizacije.⁴⁸ Ko je akcija za Slomškov spomenik zastala, so se začele pojavljati celo misli, da bi postavitev spomenika opustili; Božidar Raič je predlagal, da se zbrani denar uporabi za slovensko tiskarno v Mariboru.⁴⁹

Med razlogi, da je delovanje odbora popustilo, je Franc Baš navedel odhod za stvar zavzetega odbornika Janka Seranca (v Kozje) in vse bolj družabno delovanje čitalnice, ki je s tem izgubljala

⁴² NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21.

⁴³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, z utemeljitvijo, da se bo Slomškov spomin tako proslavljal *na vrednem mestu in njegova podoba in njegovo ime bodo oživila dela njegova in vzbujevala posnemo*.

⁴⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21.

⁴⁵ *Slovenski gospodar*, 2/45, 5. 10. 1868, str. 184; *Slovenski narod*, 1/93, 7. 11. 1868, str. 4, poročilo izvršilnega odbora o odloku konzistorija, napoved bližnje seje širšega odbora, ker izvršilni nima pravice določiti osnutka, in prošnja za nadaljnje darove, ker je 4000 gld dotele zbranih prispevkov (z obrestmi vred) še vedno premalo za spomenik, *na katerega bi se ponosno moglo pokazati in reči: Ta spominek so postavili na veke hvaležni Slovenci tistemmo možu, ki je na Slovenskem celino kopal in za Slovanstvo neprecenljivo mnogo koristnega storil*; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 37.

⁴⁶ Potem ko se je leta 1868 izvršilni odbor zadnjikrat sestal, je za več let praktično skoraj prenehal z delovanjem, gl. *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24; BAŠ 1931 (op. 2), str. 30.

⁴⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, prošnja odbora z dne 14. junija 1869 in odgovor konzistorija z dne 16. jun. 1869.

⁴⁸ *Slovenski gospodar*, 3/29, 22. 7. 1869, str. 115, obvestilo, da se je za spomenik nabralo že 3513 gld 38 kr darov v bankovcih (z obrestmi vred 4004 gld 34 kr), 53 gld v srebru, 3 cesarski zlati in en zlat v vrednosti 5 frankov; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 47.

⁴⁹ Prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 40.

prvotni narodni pomen, kot temeljni vzrok pa je izpostavil politično dogajanje v času, ko so se štajerski Slovenci začeli politično organizirati in so vse svoje moči angažirali pri raznih kulturnih, gospodarskih in političnih organizacijah.

Z novo, leta 1867 dualistično urejeno monarhijo Avstro-Ogrsko se je tudi med Slovenci začela diferenciacija duhov, vendar jih je radikalna narodna zavest združevala in silila k sporazumu.⁵⁰ V narodnostno ogroženem Mariboru, kjer je delovala močna nemška nacionalistična liberalna stranka, so leta 1867 začeli izdajati katoliško konservativno usmerjeni tednik *Slovenski gospodar*, namejen predvsem kmečkemu prebivalstvu, leta 1868 pa liberalni politični dnevnik *Slovenski narod*, ki je propagiral slovenstvo med meščani (oba časnika sta sproti in natančno obveščala javnost o poteku akcije za Slomškov spomenik). Soglasno narodnostno delo vseh štajerskih Slovencev so predstavljali tudi tabori, ki naj bi omejevali nemški vpliv na podeželju. Obe smeri, konservativna in liberalna, sta se v narodnem delu medsebojno podpirali. Konservativci so cerkveno in narodno zavest postavljali vzporedno in ustanavliali kulturna društva, ki so med ljudstvom gojila politično zavest na katoliški podlagi, liberalci so ohranili čitalniški narodni program in poskusili ustanoviti slovensko politično društvo.⁵¹ V konservativnih političnih društvih je sodelovala tudi nemška aristokracija.⁵²

Ob novem letu 1868 je Matija Prelog predstavil Štajercem program za zedinjeno Slovenijo, uvedbo narodnega jezika v urade in rehabilitacijo Cerkve. Mladoslovenci so zahtevali uvedbo slovenščine tudi v cerkveno uradovanje, česar pa ni podpiral škof Jakob Maksimilijan Stepišnik, ki je zavzel politično in narodnostno nevtralno stališče, kar so narodno zavedni duhovniki kritično sprejemali, med njimi zlasti Davorin (Martin) Trstenjak, ki je obžaloval tudi dejstvo, da je bil Slomškov spomenik v razmerah, v katerih so Slovenci vse sile vložili v kulturni boj in ustanovitev časopisov, odložen »ad calendas graecas«.⁵³

Zahteva po pospešitvi akcije in predlog za spomenik na Slomu

Slomškov spomenik je postal znova aktualen leta 1872, ob smrti odbornika Matije Preloga. Potem ko so Janko Ser nec, Božidar Šinko in Josip Šuman od njega prevzeli denar in knjigo prejemkov ter izrazili zahvalo za njegov trud, si je Šinko izposodil večjo vsoto denarja, ki pa jo je že do 1. julija 1872 vrnil. Po Sernečevem poročilu so vsa sredstva, tj. okoli 4700 goldinarjev, vložili v mariborsko hranilnico.⁵⁴ Na to poročilo se je pod naslovom uredništva *Slovenskega gospodarja* odzval Ulaga s pritožbo, da v odboru za spomenik ni nobenega predstavnika škofije in da škofijstvo ni prejelo prvotnega odborovega programa in poslovnika. Zaradi žalostnih izkušenj, da se s postavitvijo spomenikov rado zavlačuje, in glede na zadostno vsoto zbranega denarja je odločno zahteval, naj izvršilni odbor takoj začne z delom. *Slovenski gospodar* kot glasilo konservativne stranke mora na zadevo opozoriti, saj gre za odgovornost do širše javnosti; akcije so se namreč udeležile vse slovenske škofije na poziv lavantinskega ordinariata, ki je njihove prispevke prevzemal in jih oddajal Prelugu. Darovalci in škofijstvo naj poskrbijo, da bo izvršilni odbor svojo nalogo izpeljal; skliče naj

⁵⁰ BAŠ 1931 (op. 2), str. 33–34, 60.

⁵¹ BAŠ 1931 (op. 2), str. 38–45, 47, 51, 55, 56, 60, 66.

⁵² BAŠ 1931 (op. 2), str. 50, npr. grof Brandis v Mariboru, grof Mensdorf v Novi Cerkvi.

⁵³ BAŠ 1931 (op. 2), str. 35, 37.

⁵⁴ *Slovenski gospodar*, 6/5, 1. 2. 1872, str. 24, po Prelogovi smrti januarja 1872 je vse v hrambo prevzel Janko Ser nec; prim. *Slovenski gospodar*, 10/4, 20. 1. 1876, str. 36–37; BAŠ 1931 (op. 2), str. 60.

širši odbor in pomakne stvari naprej. Denar ni bil zbran, da bi v mariborski hranilnici ležal naložen na obresti in bi ta imela od njega lep dobiček, ampak z namenom, da nepozabni Slomšek dobi dostenjen spomenik. Z njim se namreč že predolgo odlaša, kakor se odlaša tudi z napisno ploščo na Slomškovem grobu, tako da ga tujec v Mariboru še najti ne more.⁵⁵ Sernec se je odzval in ugovarjal očitku, da z denarjem ravna svojevoljno, ter pojasnil, da škofija ima zastopnika, in sicer Božidarja Šinka, niso pa še nadomestili njenega drugega predstavnika, saj so dotedanji bodisi umrli ali se tej nalogi odrekli,⁵⁶ čemur je Ulaga (uredništvo *Slovenskega gospodarja*) oporekal.⁵⁷ Po Baševem mnenju njuna polemika kaže na nezaupanje, ki se je začelo pojavljati med političnima strankama.⁵⁸

Zavlačevanje s postavitvijo Slomškovega spomenika v Mariboru so izkoristili Ponikovljani z alternativnim predlogom. Najprej so navedli razloge, zakaj je projekt v obstoječih mariborskih razmerah težko izvedljiv: zbrana glavnica ne zadošča za mestu primeren spomenik, v Mariboru zanj ni najti pravega prostora, nakup privatnega zemljišča bi bil predrag (nad tisoč goldinarjev), mariborska občina bi pri svojem znanem neprijaznem odnosu do slovenstva zanj stežka odstopila kakšen ugleden prostor na javnem trgu, mestno pokopališče, kjer je Slomšek pokopan, pa je zatrpano z nagrobniki. Zato so kot znova aktualnega ponudili predlog župnika Davorina Trstenjaka, ki je takoj po Slomškovi smrti (takrat še kot župnik v Šentjurju) javno predlagal, naj se postavi spomenik na Slomškovem domu.⁵⁹

Omenjeni predlog je že decembra 1862 objavil odbor za pripravo praznovanja tisoče obletnice prihoda sv. Cirila in Metoda na Moravsko in prve obletnice Slomškove smrti.⁶⁰ Dotlej naj bi v ponikovski župnijski cerkvi v spomin slavnega rojaka postavili oltar v čast sv. Cirilu in Metodu in vzidali marmornato ploščo z besedilom, da je bil v njej Slomšek krščen, ker pa tako znamenit mož zasluži spomenik, za katerega bo prispeval ves slovenski narod, saj je zanj daroval vse svoje življenje, moči in premoženje, naj bi na Trstenjakovo pobudo na Slomu poleg Slomškove rojstne hiše zgradili kapelico, ki bi bila dobro vidna z južne železnice. Ideja je bila sprejeta, neimenovani umetnik je že nariral osnutek za spominsko kapelo, duhovniki, ki so se leta 1863 ob cirilmетодijski proslavi na Ponikvi zbrali na Slomu, so kraj pregledali, vaški odborniki so zagotovili podporo, projekt pa je obtičal, ker so mariborski rodoljubi začeli z nabirkо za spomenik v Mariboru.⁶¹

Da bi se želja vseh, ki so za spomenik prispevali, vendarle izpolnila, so Ponikovljani kot Slomškovi rojaki ponovili predlog, naj se spomenik postavi na Slomu, saj ima Slomškova domačija primerno in razgledno lego ob južni železnici. Postavi naj se kot kapela v bizantskem slogu, posvečena

⁵⁵ *Slovenski gospodar*, 6/38, 19. 9. 1872, str. 189; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 60–61.

⁵⁶ *Slovenski narod*, 5/111, 24. 9. 1872, str. 4; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 61.

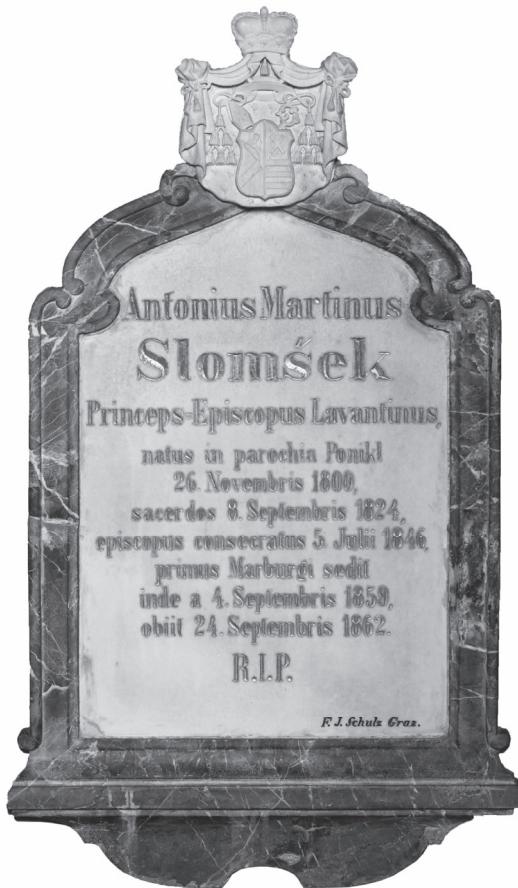
⁵⁷ *Slovenski gospodar*, 6/40, 3. 10. 1872, str. 206; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 61.

⁵⁸ BAŠ 1931 (op. 2), str. 61.

⁵⁹ *Slovenski gospodar*, 6/43, 24. 10. 1872, str. 219; *Slovenski narod*, 5/124, 26. 10. 1872, str. 4; prim. BAŠ (op. 2), str. 61.

⁶⁰ *Zgodnj danica*, 15/34, 1. 12. 1862, str. 269; *Slovenski prijatelj*, 11/12, 15. 12. 1862, str. 553–554, 555. Tisoč obletnico naj bi na predlog Davorina Trstenjaka (sopodpisnik razglaša je bil tudi ponikovski župnik Janez Keše) obhajali na Ponikvi, kjer naj bi postavili oltar sv. Cirila in Metoda, ki ju je Slomšek tako častil in ustanovil bratovščino pod njunim patronatom, hkrati pa naj bi slovesno odkrili spominsko ploščo na Slomškovi rojstni hiši na Slomu. Predlog je bil argumentiran z navedkom, da je Slomšek za sv. Metodom največ storil za krščansko omiko štajerskih Slovencev, zato je Ponikva kot njegov rojstni kraj najprimernejša za praznovanje, ima pa tudi dovolj prostorno cerkev. Slovesnost naj bi s prispevki podprle vse slovenske dekanije, preostanek denarja naj bi namenili natisu Slomškovih zbranih del. Za praznovanje cirilmетодijskega jubileja se je potegovala tudi Jarenina.

⁶¹ *Novice*, 21/29, 22. 7. 1863, str. 232–233. Na cirilmетодijskem slavju na Ponikvi je Davorin Trstenjak sveta brata primerjal s Slomškom in slednjega poimenoval »drugi Metod«.

3. F. J. Schulz: Spominska plošča iz kapele na starem mariborskem pokopališču, 1876, stolna cerkev sv. Janeza Krstnika, Maribor

4. F. J. Schulz: Spominska plošča s Slomškove rojstne hiše, 1876, Slomškov muzej, Slom

sv. Antonu Puščavniku, zavetniku škofa Slomška. V ta namen naj se ustanovi odbor, ki bo poskrbel za gradnjo kapele; stavbno gradivo bo priskrbela ponikovska župnija, za plačilo obrtnikov pa naj se od zbrane glavnice nameni 2000 do 3000 goldinarjev. Za vzdrževanje kapele naj bi skrbel gospodar na Slomškovi domačiji, če bi tega ne zmogel, pa bo zanjo skrbela župnija. V kapeli na mariborskem pokopališču, kjer je Slomškov grob, naj se napravi marmornata napisna plošča. Iz preostanka glavnice naj se ustanovi Slomškova fundacija za natis Slomškovih spisov in nagrade slovenskim pisateljem za najboljše vzgojno-izobraževalne knjige za slovensko ljudstvo.⁶²

Pobudam, da se Slomškov spomenik na ta ali oni način čimprej realizira, pa čas ni bil naklonjen. Pri pripravah na volitve v državni zbor leta 1873 Slovenci niso dosegli sporazuma za složen nastop, zato je začelo propadati slovensko društveno življenje (propadli sta obe mariborski politični organizaciji), ob vedno večjih pritiskih na Slovence je upadala slovenska politična zavest, kar je tako svetno kot cerkveno inteligenco vodilo v nedejavnost, akcija za spomenik pa je zastala.⁶³

⁶² Slovenski gospodar, 6/43, 24. 10. 1872, str. 219; Slovenski narod, 5/124, 26. 10. 1872, str. 4, pobuda treh občinskih zastopnikov s Ponikve, ki v imenu vaščanov predlagajo, naj se Slomškov spomenik ne postavi v Mariboru, ampak na Slomu.

⁶³ BAŠ 1931 (op. 2), str. 64–65, 67–69.

Nova vnema za spomenik

Ko so mariborski rodoljubi še pred državnozborskimi volitvami leta 1873 reorganizirali čitalnični odbor, so hkrati tudi izpolnili izvršilni odbor za Slomškov spomenik. V novem odboru, ki ga je vodil predsednik čitalnice Josip Viktor Ribič, so bili še Janko Ser nec, Ferdinand Dominkuš, Franc Radej in Marko Glazer. Glazer se je kot praktičen in aktiven človek dela za spomenik svojega dobrega prijatelja in tesnega sodelavca Slomška lotil z veliko zavzetostjo.⁶⁴

Delo pa ni moglo takoj steči, saj so ga sprva zavirale posledice političnega, v času volilnega boja nastalega razkola med Slovenci; da je sloga med njimi iz narodnostnih razlogov nujna, se je pokazalo po volitvah, saj so očitno napredovali le tam, kjer so složno delovali.⁶⁵ Razkol med konservativno in liberalno smerjo je uničil večino slovenskih organizacij in leta 1874 se je znašla pred propadom tudi mariborska čitalnica. Tedaj je nastalo vprašanje, kam z njenim premoženjem, pa tudi, kakšna bo usoda denarja za Slomškov spomenik, saj je bila blagajna odbora za spomenik najtesneje povezana s čitalično. V primeru razpusta ali razpada čitalnice bi po pravilih njen premoženje pripadlo Jugoslovanski akademiji v Zagrebu, s tem pa bi lahko v Zagrebu pristala tudi sredstva za Slomškov spomenik. Vprašanje je sprožil Ulaga, ko je Ser nec denar za spomenik dvignil iz mariborske hranilnice in ga zaradi odstotek višjih obresti vložil v mariborsko eskontno banko. Ulaga je zahteval, da se ugotovi, kdo dejansko razpolaga z denarjem, in protestiral proti vsaki nezakonitosti in samovoljnemu razpolaganju z denarnim fondom. Spet je zahteval prvotni program in poslovnik odbora (iz leta 1865) in poudaril potrebo, da se sklice širši odbor, ki naj ugotovi stanje fonda ter možnost in način izvršitve želje darovalcev, postavi pa naj tudi operativno sposoben izvršilni odbor.⁶⁶

Z novim predsednikom Jankom Pajkom je čitalnica spet začela oživljati, hkrati pa je oživilo tudi delo za spomenik; le-tega je podpiral novi duh sporazuma obeh političnih smeri, ki se je okreplil ob vse hujših režimskih pritiskih. Prenovljeni izvršilni odbor, ki so ga sestavljali Pajk, Ser nec, Glazer in Šinko, se je sestal 4. novembra 1874. Ser nec, ki je obdržal funkcijo blagajnika, je poročal, da višina zbranih sredstev znaša okoli 5300 goldinarjev. Na predlog Glazerja, ki je prevzel iniciativo, so sklenili denar spet vložiti v mariborsko hranilnico. Sprejeli so sklep, da bodo namestili ploščo nad Slomškovim grobom in na njegovem domu na Slomu ter sliko (za krstni kamen) v župnijski cerkvi na Ponikvi, tisoč goldinarjev (če jih bo toliko ostalo) pa bodo namenili za publiciranje Slomškovih spisov. Umetniški načrt za spomenik bo priskrbel Glazer, postavili pa naj bi ga v prezbiterij stolne cerkve, nasproti škofovskе katedre, kjer je Slomšek prvič blagoslovil ljudstvo kot mariborski škof.⁶⁷ Člani odbora, od katerih sta dva zastopala liberalno in dva konservativno smer, so bili na seji tako soglasni, da jo je Baš izpostavil kot prvi primer složnega sodelovanja obeh strank v notranji slovenski organizaciji Štajerske.⁶⁸

⁶⁴ NŠAM, Zapusčine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, korespondenca med odborom in konzistorijem glede imenovanja novega odbornika, ki naj bi nadomestil izstoplega Modrinjaka, z dne 27. decembra 1871, 10. januarja 1872 (ko konzistorij zaprosi za pravila), 10. decembra 1872 in 18. decembra 1872 (ko konzistorij imenuje Marka Glazerja; prim. *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24, da naj bi stopil v odbor 1874); prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 69.

⁶⁵ BAŠ 1931 (op. 2), str. 69–73.

⁶⁶ BAŠ 1931 (op. 2), str. 73. Ulaga je bil voditelj skrajno konservativnega krila.

⁶⁷ *Slovenski narod*, 7/255, 7. 11. 1874, str. 2–3; prim. *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24; *Slovenski gospodar*, 12/28, 11. 7. 1878, str. 226; BAŠ 1931 (op. 2), str. 73–74.

⁶⁸ BAŠ 1931 (op. 2), str. 74–75.

Odločitev za lokacijo v stolnici

Aprila 1875 je izvršilni odbor, v katerega je bil po Šinkovem odstopu 24. marca 1875 imenovan Lavoslav Gregorec,⁶⁹ k iskanju primerne lokacije za večji marmornat spomenik povabil tudi zainteresirano javnost, kot aktualno izbiro pa navedel prezbiterij stolne cerkve.⁷⁰ Del javnosti je bil do te lokacije kritičen, češ da je odročna in bo spomenik prezbiterij bolj kvaril kot lepšal. Škof Jakob Maksimilijan Stepišnik je soglašal, da je za postavitev stolnica najprimernejša, saj bi bilo glede javnega prostora mnogo težav, odločitev pa je prepustil odboru z zagotovilom, da bo zadovoljen z vsakim prostorom, ki ga bo izbral. Na seji 15. maja 1875 so odborniki obravnavali pet možnih namestitev v stolnici, in sicer: 1. pri slopu nasproti prižnice (predlog je arhitekt Georg Hartl zavrnil), 2. pri Magdalenskem oltarju oziroma podobi (tam naj bi bilo preveč temno), 3. v kotu pri krstnem kamnu, 4. levo, na veliki steni ob prižnici (lokacija, ki jo je priporočil arhitekt Hartl), 5. v prezbiteriju. Pretresali so še druge možnosti, mdr. prostor pod stopnicami na kor, prav tako tudi mesto v semenški oziroma gimnazijski cerkvi sv. Alojzija, t. i. slovenski cerkvi (kjer je Slomšek prvič pridigal, v njej so potekale razne pobožnosti, odlikovala jo je tudi svetloba), ki je imela za slovensko občino poseben pomen (navedli so več možnih lokacij, npr. v niši desno od luči, v preddverju, kjer je sv. Frančišek). Nazadnje so dali prednost stolnici, in sicer prezbiteriju kot častitljivemu delu cerkve, kar naj bi imelo *obče zgodovinski pomen*, saj Slomšek kot *začetnik zasluži najodličnejši prostor*. Če za slednjega ne bodo dobili dovoljenja, pride v poštev Alojzijeva cerkev (v tem primeru bi se odbor še enkrat sestal). Glede Slomškovega kipa so se odločili, da bodo razpisali natečaj, so pa kot (potencialnega) avtorja že izpostavili Franca Ksaverja Zajca. Ko bo prostor za spomenik dokončno določen, bo Glazer poskrbel za načrt in ga predložil odboru.⁷¹

Na sejah sprejete odločitve in naloge je Glazer v letu 1875 postopoma izpolnil. Priskrbel je načrte za plošče nad Slomškovim grobom, na Slomškovi rojstni hiši na Slomu in pri Slomškovem krstnem kamnu na Ponikvi ter pridobil uradno škofijsko dovoljenje za postavitev spomenika v stolnici (kar je škof ustno že odobril). Skupaj z odborniki je 23. junija 1875 na škofa Stepišnika naslovil prošnjo, v kateri je zapisal, da teče že deseto leto, kar ves slovenski narod željno pričakuje, da se za zbrani denar postavi dostenjen spomenik. *Da se tej opravičenej želji enkrat ustreže, je ožji odbor Slomškovega spomenika v seji 15. maja t. l. enoglasno sklenil, stvari ne na dalej odlagati, če se za glavni spomenik najde zadostno dostenjo mesto. Pri odbiri prostora bil je odbor zopet enoglasno teh misli, da še zavolj mnogih težkoč ne kaže, Slomškovega spomenika staviti na javnem mestu. Zato se je odbor odločil za cerkvo.* Odločil se je seveda za mariborsko župnijsko cerkev sv. Janeza Krstnika, ker jo je Slomšek povzdignil v stolnico. Glede prostora v cerkvi je odbor vzel v pretres pet možnosti, vendar je za dovolj primerno ocenil le eno, in sicer v prezbiteriju na listni strani, *med proštovim slovesnim sedežem in drugo korarsko klopjo, prilično ondi, kder sedaj mizica стоji za sv. mešno orodje. Za ta prostor govori po mnenju odbora vse, karkoli se za stavljenje Slomškovega spomenika navaja. Karkoli bi vzbujalo pomisleke, bodo odpravili. To bo najbolje kazal načrt spomenika, ki ga budem brž po prejetem dovoljenji izdelati in Njihovej knezoškofijskej milosti predložiti dali. Načrt bo tudi meril na to, da bo spomenik ob enem služil kot historična spomemba vsem knezoškofom, Slomšku sledecim.* Ker bodo Mariborčani v nekaj letih

⁶⁹ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, odbor 16. marca 1875 prosi konzistorij, naj nadomesti odstoplega Šinka, konzistorij 24. marca 1875 imenuje Lavoslava Gregorca in prosi odbor, da se Slomšku prej ko slej dostenjni spomenik postavi; za novo sestavo odbora gl. *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24.

⁷⁰ *Slovenski gospodar*, 9/17, 22. 4. 1875, str. 136.

⁷¹ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, zapisnik seje z dne 15. maja 1875.

gotovo prestavili pokopališče proč od mesta, bodo Slomškove zemske ostanke nedvomno prenesli v stolnico (kjer grobničo lahko priredijo v skupno grobničo lavantinskih škofov) in tako bo spomenik stal blizu njegovega počivališča. Zbrana vsota presega 5374 florintov, kar bo odboru omogočilo postaviti dostenjen, *slogu cerkve in zahtevam umetniškim zadostuječ, lep in krasen spomenik.*⁷² Škofijstvo je pisno dovoljenje izdalо 30. junija 1875, postavilo pa dva pogoja: 1. izbrati morajo tak prostor, da spomenik ne bo prišel naravnost nad kredenčno mizo, 2. spomenik morajo postaviti le po načrtu, ki ga bo konzistorij poprej pregledal in odobril.⁷³

Odbor se je sešel spet 3. septembra 1875, ko je potrdil predložene načrte in odločil, naj se takoj naroči izdelava plošče z latinskim napisom za pokopališko kapelo, plošče s Slomškovo sliko za Ponikvo (ki bo nameščena pri krstnem kamnu) in črne plošče s slovenskim napisom za Slomškovo rojstno hišo. Za glavni spomenik v stolni cerkvi jim je arhitekt Georg Hartl z Dunaja⁷⁴ poslal »krasen načrt«, vendar pa ga zaradi prevelikih stroškov izvedbe niso mogli sprejeti.⁷⁵ Ob koncu decembra 1875 je odbor napovedal občni zbor; dotlej je že pripravil plošči za Slomškov grob in rojstno hišo, sliko za steno pri krstnem kamnu na Ponikvi, »krasen« Hartlov naris načrta za glavni spomenik »v gotiškem slogu« in Zajčev 24 palcev visok model za Slomškov kip, ki bo visok 5,5 čevlja in izdelan iz kararskega marmorja.⁷⁶

Napovedani občni zbor je potekal 11. januarja 1876 v mariborski čitalnici, ki se je z na novo oživljeno akcijo za Slomškov spomenik po skoraj petletni omrtvelosti spet prebudila; prostore so za to priložnost okrasili s Slomškovo podobo in slovenskimi barvami. Na zborovanju, ki ga je kot predsednik vodil mladi Ivan Kačič, so podali finančno poročilo (zbranih je bilo 5682 goldinarjev 3 krajcarji, 3 cesarski zlati in 5 frankov) in se dokončno odločili, kje in kakšne spomenike bodo za zbrani denar postavili. Širši odbor je sprejel oziroma potrdil, kar je pripravil oziroma svetoval izvršilni odbor, in sicer že izdelani plošči za Slomškov grob in njegovo rojstno hišo ter nasvet glede spomenika pri krstnem kamnu na Ponikvi, za glavni Slomškov spomenik pa prostor v stolni cerkvi (ki ga je izbral odbor in odobril ordinariat), Hartlov načrt in naročilo izdelave pri Schulzu (iz viniškega kamna za 1200 goldinarjev). Sprejel je tudi ponudbo kiparja Zajca za 5,5 čevlja visoko podobo iz kararskega marmorja (za 2000 goldinarjev plačila), vendar je zahteval, da mu izvršilni odbor delo naroči šele potem, ko bo umetnik portretno izboljšal Slomškov obraz (ko bo *natančnijo sličnost v obrazu podobe s Slomšekovim portretom dosegnil*). Nadalje je odbor sprejel tudi predlog kanonika Matije Modrinjaka, naj Schulz označi spomenik s škofovskimi insignijami, in še Sernečev predlog, naj se na njem napravijo kratki in pomenljivi napisи v latinskem, slovenskem in nemškem jeziku, vsak z drugega vidika. O preostalem denarju (300 goldinarjev je odbor na seji že namenil za izdajo Slomškovih spisov) bo sklepal občni zbor, ki se bo sestal ob odkritju Slomškovega spomenika.⁷⁷

⁷² NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, prošnja reorganiziranega odbora, ki so ga sestavljeni Marko Glazer in Lavoslav Gregorec kot predstavnika ordinariata ter Janko Pajk (predsednik), Janko Sernek (blagajnik) in Davorin Valenčak (odbornik) kot predstavniki čitalnice.

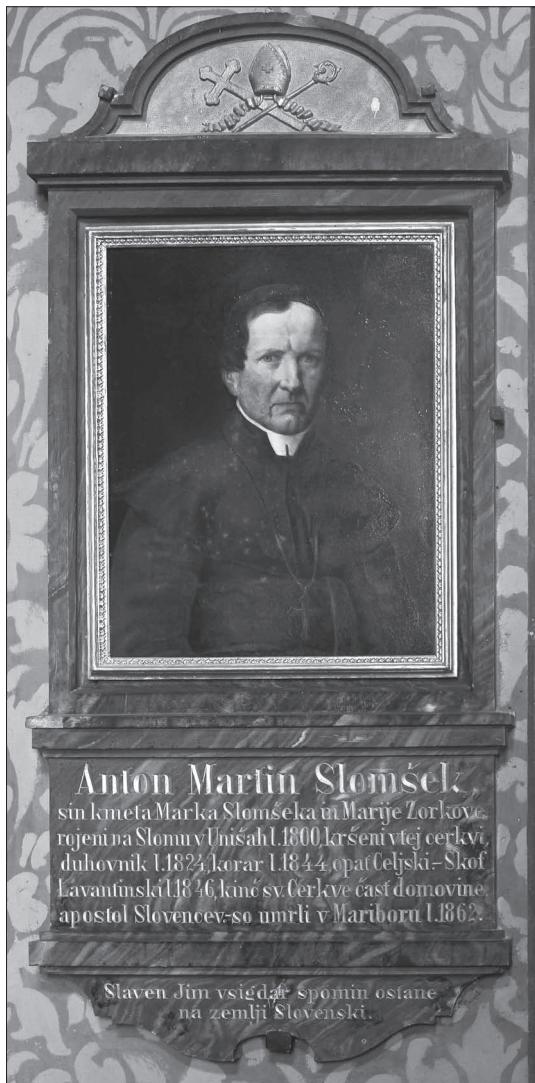
⁷³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21; prim. *Slovenski narod*, 8/160, 17. 7. 1875, str. 3, z notico, da so pravkar prejeli uradno dovoljenje.

⁷⁴ O arhitektu Hartlu ni leksikografskih podatkov. Najbrž je prav po Slomškovem posredovanju napravil osnutek za leta 1860 izdelan neogotski veliki oltar v Hočah, gl. Ignaz OROŽEN, *Das Bistum und die Diözese Lavant*, 1, Marburg 1875, str. 284.

⁷⁵ *Slovenski gospodar*, 9/37, 9. 9. 1875, str. 299; *Novice*, 33/37, 15. 9. 1875, str. 307; BAŠ 1931 (op. 2), str. 75.

⁷⁶ *Slovenski gospodar*, 10/1, 1. 1. 1876, str. 2, sklic z dne 29. decembra 1875 za 11. januar 1876; prim. *Slovenski narod*, 9/2, 4. 1. 1876, str. 3–4; *Novice*, 34/1, 5. 1. 1876, str. 6; *Slovenski narod*, 9/6, 9. 1. 1876, str. 3.

⁷⁷ *Slovenski gospodar*, 10/3, 13. 1. 1876, str. 24–25; *Slovenski narod*, 9/12, 16. 1. 1876, str. 4; *Slovenski gospodar*, 10/4,

5. Spominska plošča v cerkvi Slomškovega krsta, 1876,
župnijska cerkev sv. Martina, Ponikva

Zasnovan je v cerkvi primerinem »gotiškem« slogu in ga je odobril tudi konzistorij. Spomenik bo visok 2 sežnja in 5 čevljev, širok pa 1 seženj in 5 čevljev, imel bo tri »predelke«, stranska za napise in srednjega za 5,5 čevlja visok Slomškov kip iz kararskega marmorja. Arhitekturo spomenika bo izdelal Schulz, ki je predlagal tri vrste kamna, in sicer belo-rumen kamen iz hrvaške Vinice, siv kamen s Ptujске Gore in temnosiv marmor; prvi bi stal 1200 florintov, drugi 1400 in tretji 3300. Odbor se je odločil za prvi, tj. viniški kamen. Za izdelavo Slomškovega kipa se je priglasilo pet

Janez Bleiweis je na zborovanje poslal telegram:
*čestitam slav. zboru, da hoče nemudoma dognati spomenik Slomšku, biseru naroda slovenskega, kojemu večna slava!*⁷⁸

Delo je po občnem zboru hitro steklo naprej. Konec januarja 1876 je *Slovenski gospodar* obvestil bralce, da se bo v kapeli na mariborskem pokopališču Slomšku, ki že trinajst let pogreša znamenj hvaležnosti in priznanja, vzidala bela kamnita (marmornata) plošča, ki jo je izdelal Schulz, označujejo pa jo škofovskie insignije in latinski napis (napis je sicer sestavil Janko Pajk, vendar ga niso mogli sprejeti, ker si je pravico zanj pridržal škof Stepišnik). Tudi na Slomškovi rojstni hiši na Slomu se bo še v tem letu vzidala plošča, in sicer iz črnega kamna z zlatim slovenskim napisom (sestavil ga je kanonik Kosar), ki bo daleč vidna, tudi z južne železnice. Za spomenik pri krstnem kamnu na Ponikvi, ki bo iz sivega marmorja z vklesanim napisom, povzetim iz krstne knjige, je kanonik Glazer daroval »krasno sliko« na kovinski (cinkovi) plošči, na kateri je Slomšek videti kot živ. Vsi trije spomeniki bodo stali 307 goldinarjev.⁷⁹ Obvestilo bralcem se je še posebej osredotočilo na glavni spomenik, za katerega je bila dokončno sprejeta (s škofovim odlokom pisno potrjena) lokacija v prezbiteriju stolne cerkve, kar bo tudi najbolj pristajalo prvemu mariborskemu škofu, ki je cerkev povzdignil do te časti. Izdeлан bo po načrtu dunajskega arhitekta Hartla, ki je bil Slomškov večletni prijatelj in častilec.

20. 1. 1876, str. 36–37; *Slovenski gospodar*, 10/5, 27. 1. 1876, str. 48; *Novice*, 34/5, 2. 2. 1876, str. 38; *Slovenski gospodar*, 12/40, 3. 10. 1878, str. 321–322, z obnovo dogajanja; BAŠ 1931 (op. 2), str. 75–76.

⁷⁸ *Slovenski gospodar*, 10/5, 27. 1. 1876, str. 48.

⁷⁹ *Slovenski gospodar*, 10/5, 27. 1. 1876, str. 48; za Glazerjev dar gl. *Slovenski narod*, 7/255, 7. 11. 1874, str. 2–3.

ponudnikov, večinoma z Dunaja: Gasser je zahteval 3500 florintov,⁸⁰ Kundermann 4000,⁸¹ Skelnicki 3000,⁸² Schulz 2100,⁸³ sprejeli pa so ponudbo slovenskega akademskega kiparja Franca Zajca,⁸⁴ ki je zahteval 2000 florintov in okoli novega leta poslal na ogled in presojo 24 palcev visok model. Kot so poročali časopisi, umetnik ne bo predstavil Slomška kot škofa v pontifikalnem oblačilu, temveč kot ljubeznivega učnika in gorečega buditelja slovenskega ljudstva v zgovorni besedi in s spretnim peresom. Zato ga bo upodobil kot govornika, z levico na knjigah in z desnico, položeno na srce, v znak premile ljubezni, katera je za nas Slovence in za naš blagor toliko skrbela, delovala in žrtvovala. Ideja je dobro domišljena in vredna umeniške izpeljave. Slavni umetnik bo gotovo in kmalu dodal pogrešano sličnost obraza s Slomšekovim portretom.⁸⁵

Oktobra 1876 je delo toliko napredovalo, da naj bi bil projekt v enem letu v celoti dokončan.⁸⁶ Nagroбno ploščo z latinskim napisom so že vzidali, ploščo za Slomškovo rojstno hišo so poslali posestniku na Slomu in bo kmalu vidna vsem, ki bodo potovali mimo po južni železnici, spomenik s »prekrasno« Slomškovo podobo na »cink-plošči« so nedavno iz Gradca poslali župniku Trstenjaku na Ponikvo in ga bo dal vzidati na primerno mesto v cerkvi. Kje naj bi bila ta lokacija z ozirom na dejstvo, da krstilnik v času Slomškovega krsta ni stal pod korom, se je Trstenjak posvetoval z umetnikom Tomažem Fantonijem, ker pa je bila dokončana plošča (dostavili so mu jo 1. novembra 1876) večja, kot je pričakoval, je moral znova pretehtati, kje bi najlepše izgledala (začasno jo je shranil v arhiv, ker zimski čas ni bil primeren za gradbena dela, na pomlad vzidal v prezbiterij na evangelijsko stran, ob binkoštih 1877 pa odkril s primerno svečanostjo, katere stroške je večidel sam pokril).⁸⁷ Prvi dve plošči je izklesal F. J. Schulz v Gradcu in obe tudi signiral, ponikovska ni signirana ne na okvirju in ne na sliku, izdelana pa je bila prav tako v neki graški

⁸⁰ Gre za dunajsko kiparsko podjetje, očitno že po smrti Hansa Gasserja (Johanna Gaßnerja) (1817–1868), ki je leta 1861 izdelal kip sv. Miklavža za Ljubijo pri Mozirju, prim. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 104.

⁸¹ Pod imenom Kundermann je bržcas mišljen dunajski kipar Karl Kundmann (1838–1919), pri katerem se je pozneje učil Ivan Zajec, prim. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 55.

⁸² O kiparju ni leksikografskih podatkov.

⁸³ O kiparju ni leksikografskih podatkov.

⁸⁴ Za kiparja gl. Sonja ŽITKO, Zajec Franc Ksaver, *Slovenski biografski leksikon*, 4, Ljubljana 1980–1991 (1986), str. 751–752.

⁸⁵ *Slovenski gospodar*, 10/5, 27. 1. 1876, str. 48; *Slovenski narod*, 9/23, 29. 1. 1876, str. 3; *Novice*, 34/5, 2. 2. 1876, str. 38; prim. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 36.

⁸⁶ Za plošče gl. *Novice*, 34/40, 4. 10. 1876, str. 322; *Slovenski gospodar*, 10/44, 26. 10. 1876, str. 385–386; *Slovenski gospodar*, 12/28, 11. 7. 1878, str. 225–226; *Slovenski gospodar*, 12/40, 3. 10. 1878, str. 321–322; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 76.

⁸⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, Trstenjakova korespondenca z Glazerjem. Dne 15. maja 1876 mu je poslal prepis iz matične knjige in mu prepustil sestavo napisa za spominsko ploščo, ki jo lahko pošlejo na Ponikvo, ko bosta s Fantonijem določila lokacijo. Ploščo za Slomškovo rojstno hišo naj začasno shranijo v Mariboru. Ker Slomškov nečak zaradi ženine bolezni hiše ni sposoben renovirati, bo najbolje, da jo uredi odbor sam. Zaradi razmer na posebno slovesnost ob razkritju plošče ni mogoče misliti. Mizerno stanje ni primerno za demonstracije, nacionalno demonstracijo pa se od Slomškovih častilcev pričakuje. Trstenjaku gre materialno slabo, namerava se upokojiti, po tolikih letih dela ga čaka žalostna usoda. Dne 9. novembra 1876 je Trstenjak obvestil Glazerja, da so mu 1. novembra iz Gradca dostavili Slomškov portret, in povprašal, ali je ordinariat uredil vse potrebno, saj s škofom, ljubosumnim na svoje pravice, ni hotel priti v kolizijo. Dovoljenje politične oblasti (okrožnega glavarstva v Celju) je treba pridobiti tudi za ploščo na Slomškovi rojstni hiši, sicer se lahko zgodi, da jo bodo odstranili. Ploščo v cerkvi želi namestiti brez hrupa, kar bo težko in patriotska stran mu bo to lahko zamerila. Slovesnosti si sicer želijo tudi farani, vendar ne more biti preveč sijajna, ker bi presegla vaške moči. Obhajali jo bodo na binkoštni pondeljek. Finančno mu bodo pomagali dekanjski duhovniki. Policaji so mu povedali, da slovesnost ne sme izgledati kot demonstracija, zato je program zastavil tako, da ne bo nikogar žalil, bo pa hvalilno izpostavil Slomškovo dejavnost.

delavnici.⁸⁸ Izdelava glavnega spomenika za stolno cerkev je bila v teku. Zajec je ožjemu odboru predložil tri velike glave iz mavca, in ker je bil Slomšek na vseh »jako dobro zadet«, je že dobil naročilo za kip (za 2000 goldinarjev); posredovanje med odborom in umetnikom je prevzel Janez Bleiweis. Podobi primera »okvirje« v gotiškem slogu je v Gradcu izdeloval Schulz (za 2500 goldinarjev), ne iz viniškega kamna, ker je bil premehak, temveč iz obstojnejšega kamna, lomljenega v Grožnjanu (Grisignana) na Krasu v Istri. Preostali denar so namenili za izdajo Slomškovih spisov (izdajal jih je Lendovšek).⁸⁹

Postavitev spomenika

V skladu z odločitvijo občnega zbora naj bi izvršilni odbor zaradi ugodne cene kupil za spomenik belo-rumen kamen iz hrvaške Vinice, vendar so odborniki zaradi krhkosti materiala in odgovornosti pred slovensko javnostjo oklevali in povprašali Schulza za nasvet ter ga prosili, da bi znižal ceno. Mojster je res popustil pri ceni, predlagal pa je obstojnejši kamen iz istrskega Grožnjana, iz katerega izdelana arhitektura spomenika bi stala le 2500 goldinarjev. Odborniki so se zanj odločili 30. septembra 1876 in nato 21. oktobra 1876 sklenili pisno pogodbo, s katero se je Schulz zavezal, da bo za 2500 goldinarjev spomenik postavil do 31. julija 1877. Mojster je vso zimo marljivo delal. Njegov glavni pomočnik je bil neki koroški Slovenec, ki je kar tri mesece izsekaval in gladil gotski baldahin (*prekrasno gotiško krono*) nad nišo. Junija 1877 je odbor določil, kakšni naj bodo napisi na spomeniku: nemški naj kaže na Slomškove zasluge za mariborsko mesto, latinski za katoliško Cerkev, slovenski pa za domovino.⁹⁰ Schulz je delo že 28. julija 1877 dokončal, avgusta pa so spomenik začeli postavljati v cerkev.⁹¹ Dne 11. avgusta 1877 je predsednik cerkvenega konkurenčnega odbora Ferdinand Rast obvestil mestni svet, da Slomškovo »društvo« (odbor) pod predsednikom Glazerjem v pripravi na postavitev spomenika v prezbiteriju na svoje stroške izvaja gradbena dela. Mestni svet in cerkveni konkurenčni odbor o njih nista bila obveščena, izvajalec del Albert Jäger pa mestni oblasti tudi ni poslal načrta in proračuna. Ker so bile prezidave zidu že končane, in to brez škode za cerkveno ostenje, je Rast postavil mestni svet pred izvršeno dejstvo, zavaroval pa se je s taktičnim

⁸⁸ Nagrobna plošča iz kapele na starem mariborskem pokopališču je zdaj vzidana v stolnici, v kapeli sv. Križa oziroma t. i. Slomškovi kapeli, v katero so leta 1996 prenesli njegove posmrtnе ostanke, gl. VIDMAR 2009 (op. 5), str. 246; Igor FILIPIČ, Prenosi posmrtnih ostankov blaženega Antona Martina Slomška, *Mariborska stolnica ob 150. obletnici Slomškovega prihoda v Maribor* (ur. Stanko Lipovšek), Maribor 2009, str. 277, 282. Spominsko ploščo na Slomškovi rojstni hiši so nadomestili z novo, staro pa razstavili v hiši kot muzejski eksponat. Ponikovska plošča je ostala *in situ*.

⁸⁹ *Novice*, 34/40, 4. 10. 1876, str. 322, Bleiweisova pohvala, da je Zajec, čigar izdelek bo ustrezal vsem tehničnim zahtevam, Slomškov obraz tako zadel, da je *po njegovih mislih živemu ves podoben*, se je po ogledu mavčnih glav, izdelanih po treh različnih slikah, potrdila. *Zajic, česar slika ranjega škofa Wolfa v stolni cerkvi Ljubljanski pričuje odličnega mojstra, nam bo tudi Slomškovec spominek izvrstno stvaril.* Odbor je sklenil, naj Zajec takoj začne z delom in naroči kararski marmor. Ves spomenik bo stal 4500 gld. Slomšek bo torej kmalu dobil dostojen spomenik, razveseljivo pa je tudi, *da bode delo »domačega uma in dlana«*; prim. *Slovenski gospodar*, 10/44, 26. 10. 1876, str. 385–386.

⁹⁰ *Slovenski gospodar*, 12/40, 3. 10. 1878, str. 322, z navedkom, da je Schulz od 4000 gld znižal ceno na 3000 gld; prim. HRASTELJ 1962 (op. 5), str. 173–174.

⁹¹ *Slovenski narod*, 10/182, 11. 8. 1877, str. 4, obvestilo, da spomenik pravkar postavlja, in pohvala *Delo je krasno!*; *Slovenski narod*, 10/188, 19. 8. 1877, str. 3, obvestilo, da spomenik že stoji, Slomškovo podobo pa bo Zajec izdelal do novega leta; prim. *Slovenski narod*, 11/82, 10. 4. 1878, str. 3; *Slovenski gospodar*, 12/40, 3. 10. 1878, str. 322.

vprašanjem, kdo bo spomenik v prihodnosti vzdrževal.⁹² Akcija je zbudila hrup med mariborskimi Nemci. Župan Matthäus Reiser je hotel vse prepovedati, vendar je spomenik že stal na svojem mestu, *kder bo še videti, ko o teh gospodih že davno ne bo nobenega duha ne sluha na svetu!*⁹³

Arhitektura spomenika je bila torej dovršena, izdelava kipa pa se je zavlekla. Potem ko je Zajec osnutek približal Slomškovemu portretu in septembra 1876 odboru izročil izboljšani model, so mu 30. septembra zaupali naročilo kipa za 2000 goldinarjev, s pogojem, da sam priskrbi in plača marmor, ki mora biti kararski in prvorstne kvalitete (*marmo statuario*). Kip mora dostaviti v Maribor na lastno odgovornost, pomoč pri namestitvi v nišo spomenika pa mu bodo plačali posebej. Med odborom in umetnikom bo posredoval Bleiweis. Zajec bo kip dokončal v šestih mesecih po dobavi kamna. Pri slednjem pa se je zataknilo, saj ga kiparju kar tri mesece ni uspelo dobiti. V Pietrasanti blizu Masse in Carrare je sicer izvedel za velik blok čistega marmorja, ki bi ga bilo mogoče dobiti za okoli 700 florintov, če bi se polovica plačala takoj in polovica po povzetju, nastalo pa je vprašanje, kdo je porok za njegovo kvaliteto. Dne 3. januarja 1877 so na seji odbora sprejeli predlog kanonika Glazerja, da kot posrednika v Toskano pošljejo furlanskega, od 1857 na Štajerskem delajočega cerkvenega umetnika Tomaža Fantonija (1875 se je naselil v Konjicah), da tam izbere prvorosten kamen in v imenu odbora sklene nakupno pogodbo z jamstvom za kvaliteto.⁹⁴ Fantoni je od Zajca dobil natančne mere, se odpeljal v Pietrasanto pri Massi in pri podjetnikih Barsanti in Mazzei (Massei) kupil najfinejši marmor za 1200 lir (400 lir predujema in 800 po povzetju). Dne 27. januarja 1877 je odbor Fantonijevo nakupno pogodbo sprejel in odobril. Ker je bilo poslovanje z Italijani zapleteno, so marmor dostavili v Ljubljano šele 10. aprila 1877.⁹⁵ Dne 12. aprila je Bleiweis odboru sporočil, da so kamen pripeljali in da ga Zajec hvali.⁹⁶

Za izdelavo kipa je Zajec porabil dobro leto. Aprila 1878 je bil kip izklesan, sledilo je poliranje in čiščenje. Preden je umetnik odpeljal kip v Maribor, ga je ponudil na ogled v svojem ljubljanskem stanovanju; *Slovenski narod* ga je pohvali z besedami: *Podoba je izvrstno izdelana. Obraz je pokojnemu vladiki popolnoma podoben, ravno tako umetno je izdelana tudi oprava ali oblačilo, podobno zelo umetne so čipice na škofovej obleki. Izdelovanje podobe je mudilo domačega našega umetnika g. Zajca več nego leto in dan, ali bode mu služilo na čast, kajti razen doprsne podobe umrlega knezoškofa gospoda Antona Alojzija Wolfa, katera je postavljena v stolnej cerkvi ljubljanskej, nijsmo imeli prilike opazovati tako izvrstnega umetljnega dela domačega umetljnika, gospoda Zajca.*⁹⁷ Dne

⁹² NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 76. Ker mestna občina ne bo nosila nobenih stroškov, jo je Rast z opravljenimi gradbenimi deli le seznanil.

⁹³ *Slovenski gospodar*, 12/40, 3. 10. 1878, str. 322.

⁹⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, korespondenca v zvezi z nakupom kararskega marmorja: pismo Lavoslava (Leopolda) Gregorca (Maribor, 13. marca 1877) glede are v višini 400 lir, pisma Tomaža Fantonija (Konjice, 6. januarja, 21. februarja, 6. marca 1877) o prevzemu naloge in dogоворih s podjetniki Barsanti in Mazzei (Massei). Dobavitelji so zanesljivi. V Pietrasanti imajo lepo hišo in nedaleč stran gradijo novo, v veliki delavnici žagajo marmor, zaposlujejo številne delavce, med njimi tudi umetnike in kiparje. Marmor morajo brez napak dostaviti na železniško postajo v Pietrasanti, železnica pa mora jamčiti, da ga bo brez poškodb dostavila v Ljubljano, kar je pri prvorstnem kararskem marmorju problem. Podjetniki so Fantoniju poslali nekaj skic marmornega bloka in cenik; *Slovenski gospodar*, 12/41, 10. 10. 1878, str. 330; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 76.

⁹⁵ Prim. *Novice*, 35/14, 4. 4. 1877, str. 112, poročilo, da je kamen prišel iz Italije »predvčerajšnjim« (!).

⁹⁶ *Novice*, 35/21, 23. 5. 1877, str. 170, poročilo, da Zajec kip že izdeluje in da je marmor tudi v notranjosti lep; *Slovenski gospodar*, 12/41, 10. 10. 1878, str. 330.

⁹⁷ *Slovenski narod*, 11/82, 10. 4. 1878, str. 3–4, z izrazito versko razLAGO, da so knjige evangeliji, drža desne roke pa izraz škofove ljubezni do v varstvo mu izročenih vernikov; prim. *Novice*, 36/14, 3. 4. 1878, str. 111, s pohvalo: *Obraz je ves podoben živemu in vsa druga oprava je tako lično izdelana, da je bodo častitelji nepozabljivega knezoškofa*

6. Georg Hartl, F. J. Schulz, Franc Ksaver Zajec: Spomenik Antonu M. Slomšku, dokončan 1878,
stolna cerkev sv. Janeza Krstnika, Maribor

13. junija so kip naložili na vlak,⁹⁸ 17. in 18. junija pa ga je Zajec v mariborski stolnici postavil na predvideno mesto in bil nato za svoje delo tudi izplačan.⁹⁹

Slovesno odkritje spomenika

Potem ko je bil Slomškov spomenik v celoti dokončan, so se začele intenzivne priprave na njegovo odkritje. Premišljeno in v soglasju s škofov Stepišnikom so se odločili, da ga bodo svečano odkrili 24. junija, na god župnijskega zavetnika sv. Janeza Krstnika.¹⁰⁰ Ker je širši odbor že 11. januarja 1876 sklenil, da se bo ob tej priložnosti sestal, razdelil preostanek denarja in zaključil svoje delo, je predsednik čitalnice Kačič 21. junija 1878 mestnemu svetu najavil občni zbor članov odbora; nemški prevod, v katerem je bil odbor napačno preimenovan v društvo, je mestni svet izrabil za hudo šikaniranje in zahteval, naj mu predloži overovljeni program »neznanega mu« Slomškovega društva. Kačič je v odgovoru 22. junija sklic občnega zbora poskušal pravno utemeljiti, vendar ga je župan Matthäus Reiser kot nezakonitega prepovedal. Naslednji dan, 23. junija, je Kačič zadevo še natančneje pojasnil, župan pa se je na to odzval 24. junija zjutraj tako, da je ustavil delovanje čitalnice z utemeljitvijo, da je s pošiljanjem vabil na slovesnost in s sklicem občnega zbora prekoračila svoje pristojnosti, in hkrati c. kr. deželnemu namestništvu v Gradec poslal predlog, da se brez možnosti priziva razpusti. Obdolžil jo je nacionalne agitacije, češ da je na obsežnem teritoriju zbirala denar za spomenik in tega brez sporazuma z občino postavila v mariborsko mestno stolno cerkev, ki so jo bili zgradili nemški predniki in jo vzdržujejo nemški farani. Mesto, ki je dotej ohranjalo pretežno nemški značaj, zaradi političnega pomena Slomškovega spomenika in načina njegove postavitve (označil jo je kot brezobzirnost demonstrativno slovenskega značaja) ne more ostati ravnodušno. Slomšek je bil vendar katoliški cerkveni knez in ne slovenski narodni funkcionar, je pa res, da je podpiral slovenske težnje in da odtej vlada spor med štajerskimi Slovenci in Nemci.¹⁰¹ Da so Reiserja, ki je, medtem ko je očital nezakonitost odboru za Slomškov spomenik in čitalnici, hkrati sam predsedoval odboru za postavitev spomenika avstrijskemu mornariškemu admiralu Wilhelmu Tegetthoffu, vodili politični in ne pravni razlogi, je iz njegovih navedkov povsem očitno.¹⁰²

Svoj vročični gnev je župan Reiser, predstavnik nemškonacionalnih liberalcev, tik pred slovenostjo usmeril tudi na mestno stolno župnijo. V pismu, ki ga je odposlal dvajset minut pred začetkom slovesnosti, je župnika Matjašiča zaslišal, ali je cerkvena oblast dovolila, da so prireditelji odkritja spomenika vključili v program tudi slovesno mašo, o čemer županstvo ni bilo obveščeno. Ker odbor za Slomškov spomenik hoče dati slavnosti slovenski narodni značaj, ga kot predstojnik

gotovo srčno veseli. Gospod Zajic se je s tem delom zopet skazal umetnika.

⁹⁸ *Slovenski narod*, 11/135, 14. 6. 1878, str. 4; *Novice*, 36/25, 19. 6. 1878, str. 197.

⁹⁹ NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, blagajnik je kiparja izplačal šele, ko so odborniki preverili, ali je svojo nalogo izpolnil, in kip sprejeli; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 76.

¹⁰⁰ NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, s primerkom vabila na slovesno razkritje spomenika. Napoved velike slovesnosti ob odkritju Slomškovega spomenika je bila objavljena v: *Marburger Zeitung*, 17/59, 17. 5. 1878, str. 3; *Novice*, 36/25, 19. 6. 1878, str. 197, z obvestilom, da program napoveduje občni zbor in »besedo«. *Gotovo, da vsa Slovenija bode vsaj v duhu 24. junija zbrana v Mariboru!*; *Marburger Zeitung*, 17/75, 23. 6. 1878, priloga 1, vabilo k odkritju spomenika s programom slovesnosti (v slovenščini).

¹⁰¹ NŠAM, Zapoščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, korespondenca; *Slovenski narod*, 11/147, 29. 6. 1878, str. 2. Korespondenco med Kačičem in Reiserjem je podrobno predstavil BAŠ 1931 (op. 2), str. 77–79.

¹⁰² BAŠ 1931 (op. 2), str. 83.

politične oblasti opozarja, naj katoliški božji službi namenjena cerkev ne postane kraj političnih demonstracij, zato naj se omejijo samo na mašo, opustiti pa morajo vsakršno pridigo oziroma govor. Da se župan nikakor ni mogel sprizazniti s Slomškovim spomenikom v stolni cerkvi, kaže opozorilni dostavek, da bodo glede njegove dokončne odobritve sledili sklepi mestnega sveta in cerkvenega konkurenčnega odbora. Reiserjevo pismo je prispelo prepozno, da bi ga upoštevali, pa tudi sicer je s prepovedjo pridige daleč presegel meje svoje pristojnosti in grobo posegel na cerkveno področje.¹⁰³

Cerkvena slovesnost v praznično okrašeni stolnici je tako v celoti potekala po predvidenem programu. Najprej je bila na vrsti Kosarjeva pridiga v nemščini in slovenščini. Slavnostni govornik je poudaril, da so častilci Slomšku postavili dostenjen spomenik, čeprav si je sam želel le preprost grob, dejanje pa je argumentiral z retoričnima vprašanjema, ali si ni kot škof, ki je s prenosom sedeža lavantinske škofije mariborsko mestno cerkev povzdignil v stolno, zaslužil v njej častnega spomenika, in še, ali si kot »narodni« mož ni zaslužil javnega spomenika, dostenega njegovim delom. Z velikimi pohvalami je nato orisal njegove zasluge za Cerkev in narod. Obrazložil je tudi trojezične napise na spomeniku: nemški (*Dem Gründer des Bischofsitzes zu Marburg*) je bil vklesan z ozirom na stolno cerkev, v kateri se božja beseda oznanja v nemškem jeziku, latinski (*Antonio Martino Slomšek, ecclesiae egregio episcopo, pastori optimo*) kot službeni jezik Cerkve, slovenski (*Narodnemu buditelju, pisatelju in pesniku hvaležni Slovenci*) pa kot Slomškov materni jezik, ki zaznamuje njegovo narodno delovanje.¹⁰⁴ Z besedami *Ker tedaj ne moremo več tvojega prijaznega obličja gledati, vzvišeni dobrotnik naš! naj nas zanaprej vsaj tvoja podoba razveseluje*, je Kosar povabil dve deklici, da sta v spremstvu osemintridesetih tovarišic odstrli rdeče svileno zagrinjalo, s katerim je bil prekrit Slomškov kip in pred katerim je ležal lovrorjev venec.¹⁰⁵ Pridigi in odkritju spomenika je sledila slovesna peta maša (mašeaval je stolni prošt Franc Sorčič, škof Stepišnik pa je bil odsoten, ker se ni hotel izpostaviti). Šolska sestra Frančiška Grizoldova je za to priložnost Slomšku v čast zložila pesem, ki jo je kanonik Glazer dal natisniti in jo razdelil med navzoče.¹⁰⁶ Zbor v čitalnici je zaradi županove prepovedi odpadel. Gostje so odšli v Šramlovo gostilno, kjer so se nekateri udeležili tudi večernega koncerta.¹⁰⁷ Po županovem ukazu je bil na slovesnosti navzoč

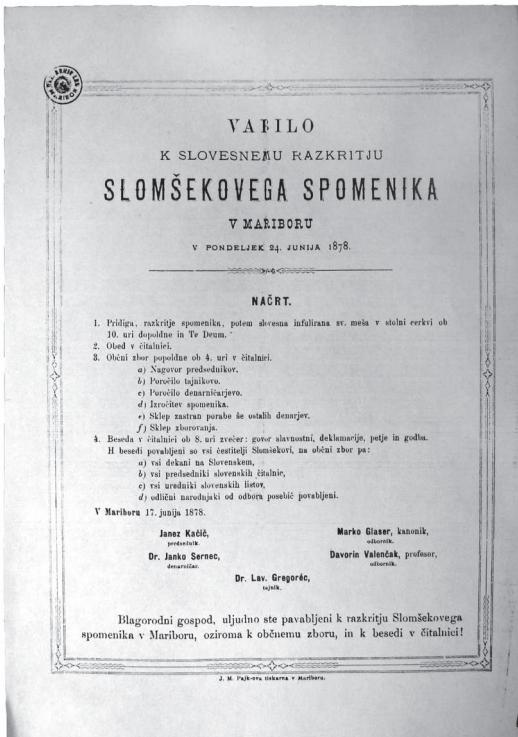
¹⁰³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, šk. 62, XXXVI-C-21, korespondenca; *Slovenski narod*, 11/147, 29. 6. 1878, str. 2; *Slovenski narod*, 11/158, 13. 7. 1878, str. 2–3. Reiserjevo korespondenco z Matjašičem je podrobno predstavil BAŠ 1931 (op. 2), str. 79–80.

¹⁰⁴ Franz KOSAR, *Predigt gehalten am 24. Juni 1878 bei der feierlichen Enthüllung des dem hochseligen Fürstbischofe Anton Martin Slomšek in der Domkirche zu Marburg errichteten Denkmals*; Franz KOSAR, *Pridiga pri slovesnem razkritiji spomenika na čast prvemu knezu in škofu Mariborskemu Antonu Martinu Slomšku v Mariborski stolni cerkvi postavljenega, dne 24. junija 1878*. Kosarjeva pridiga v nemščini in slovenščini je bila natisnjena separatno, izvoda hrani NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 43, XXVIII-B-2, šk. 59, XXXV-2. V nadaljevanjih jo je objavil *Slovenski gospodar*, 12/28, 11. 7. 1878, str. 225–226; 12/29, 18. 7. 1878, str. 234; 12/30, 25. 7. 1878, str. 241–242; 12/31, 1. 8. 1878, str. 249–250; 12/32, 8. 8. 1878, str. 257–258; 12/33, 15. 8. 1878, str. 266. Oglas o izidu pridige je objavil *Marburger Zeitung*, 17/85, 17. 7. 1878, str. 3. Kosar je v pridigi tudi omenil, da bi bili spomenik sicer lahko postavili že pred leti, vendar se je bilo v danih razmerah zares težko zediniti glede oblike in še težje glede prostora zanj. Zaradi odlaganja pa se je naložena glavnica tako povečala, da so lahko postavili lepši spomenik, ki stane kar 5000 goldinarjev.

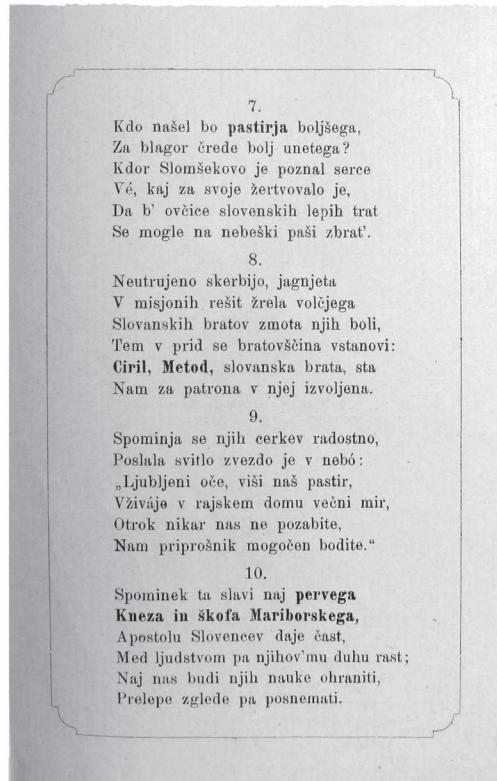
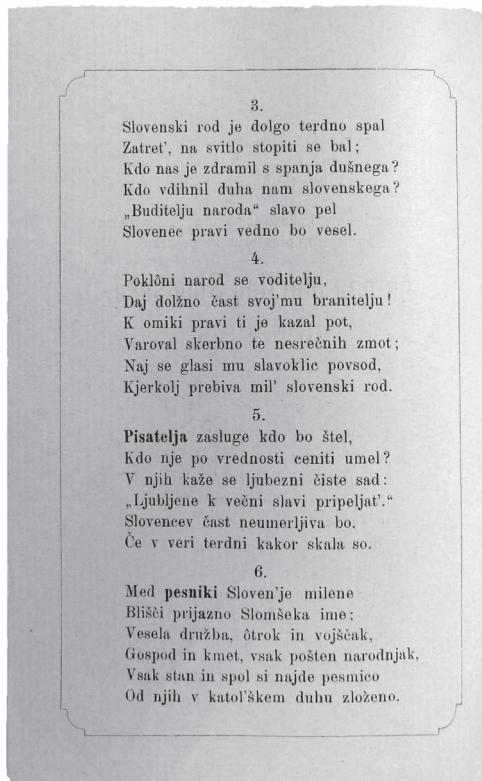
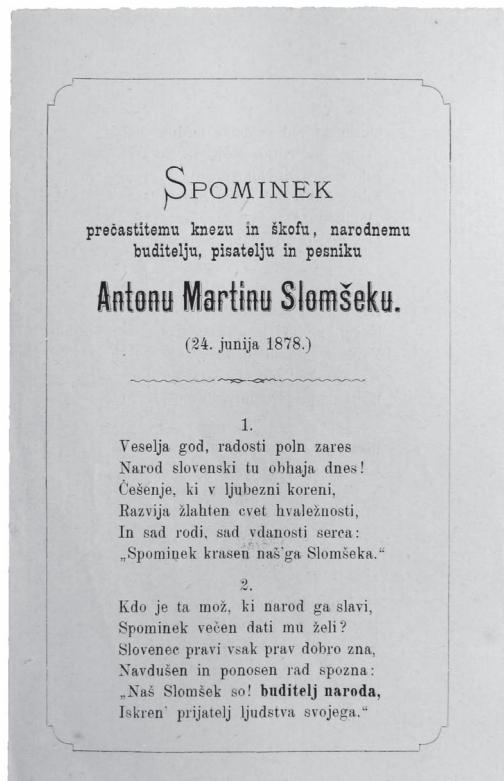
¹⁰⁵ *Slovenski gospodar*, 12/26, 27. 6. 1878, str. 212–213, z navedkom: *prikazala se je začudenim vernikom krasna, bela ko sneg, marmorska 5 ½ čevlja visoka podoba škofa Slomšeka*; *Slovenski gospodar*, 12/28, 11. 7. 1878, str. 226.

¹⁰⁶ [Frančiška GRIZOLD], *Spominek prečastitemu knezu in škofu, narodnemu buditelju, pisatelju in pesniku Antonu Martinu Slomšku (24. junija 1878)*. Izvod pesmi hrani NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2.

¹⁰⁷ *Slovenski gospodar*, 12/26, 27. 6. 1878, str. 212–213; *Slovenski narod*, 11/147, 29. 6. 1878, str. 2; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 78, 80.

7. Vabilo z dne 24. junija 1878 na slovesnost ob odkritju Slomškovega spomenika v mariborski stolnici

8-10. Pesem s. Frančiške Grizold, napisana za slovesnost ob odkritju Slomškovega spomenika dne 24. junij 1878 v mariborski stolnici

občinski uradnik Anton Pengov, ki je 25. junija 1878 sestavil poročilo, v katerem je ves potek lapi-darno in faktografsko popisal.¹⁰⁸

Na Slomškovi slovesnosti so se zbrali tako konservativno kot liberalno misleči Slovenci. Prišli so z vseh delov slovenskega ozemlja, pridružili so se jim rojaki z Dunaja, iz Zagreba in Karlovca. Zaradi bolezni je izostal Bleiweis, ki pa je poslal udeležencem pismo, v katerem je pouparil, da se bo po zaslugi odbora in umetnika Zajca ohranila Slomškova podoba prihodnjim rodovom. Ko je leta 1853 prijatelja Slomška zaprosil za njegovo lastno podobo, da bi jo objavil v slovenskem *Koledarčku*, mu je ta odgovoril, da nima nobenega dobrega portreta, zdaj pa ga je Zajec upodobil takšnega, kakršen je v resnici bil, z roko na srcu, v katerem je nosil *narod svoj ves čas svojega življenja*.¹⁰⁹ S tem je Bleiweis pouparil dve temeljni značilnosti kipa, tj. portretno podobnost in simboliko.¹¹⁰ O Slomšku in odkritju njegovega spomenika so pisali vsi slovenski časopisi, ki so ob tem nasproti nemškemu primatu izpostavljeni slovensko enakopravnost;¹¹¹ odzvalo se je tudi nemško, predvsem konservativno časopisje.¹¹² Čeprav so spodnještajerski Slovenci žeeli odkritje spomenika združiti

¹⁰⁸ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2. Pengov je poročilo za mestni svet sestavil v dveh delih. Pri opisu dopoldanskega sporeda je poimensko navedel navzoče znane osebnosti (narodnjake), Kosarjevo pridigo je označil kot duhovno, vedenje udeležencev pa kot dostojno. O popoldanskem delu je poročal, da so se udeleženci zbrali v gostilni in ob aplavzu publike peli različne slovenske pesmi idilične vsebine, pogovarjali so se o Slomšku, govorov in najavljenega velikega zborovanja ni bilo. Po tretji uri so se udeleženci razšli, okoli dvesto pa se jih je zbralo spet ob osmi uri na koncertu. Vse je teklo brez političnih tendenc, vsi so se obnašali primerno; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 78, 80.

¹⁰⁹ *Slovenski gospodar*, 12/26, 27. 6. 1878, str. 209–210. Ker je bilo narodno slavje prepovedano, Bleiweisovega pisma niso prebrali, ampak so ga objavili v časopisu. Bleiweis se je veselil spomenika možu, *katerega mati Slovenija šteje med najljubše sinove svoje*, o kipu pa je zapisal: *Čast in hvala pa gre tudi mojstru Zajcu, da je umetni njegovi roki obveljalo, postaviti nam ljubljenca našega pred oči tako, kakor je v življenji bil*. V zvezi s portretno prepoznavnostjo kipa je navedel besede, s katerimi mu je Slomšek izrazil zadrgo glede lastnega portreta: */.../ nimam nobenega prav dobrega portreta svoje osebe, zakaj tisti od leta 1847. ni dober in bi ne ugajal ne Vašim ne mojim prijateljem, ker bila bi podoba, na kateri bi bil edini moj podpis, kakor Nemec pravi, "getroffen". Vsak bi rekel: tako ne izgleda naš Slomšek! Potrpite tedaj z menoj, da pridem do tega, da Vam morem poslati "ein wohlgetroffenes Portrait"*; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 81–82.

¹¹⁰ BAŠ 1931 (op. 2), str. 82.

¹¹¹ *Slovenski narod*, 11/144, 26. 6. 1878, str. 2; *Novice*, 36/26, 26. 6. 1878, str. 204, opis slovesnosti in postopkov mariborskega župana, s komentarjem *Mi pa gosp. c. k. notarju, ki svoj kruh med Slovenci in od Slovencev služi, na vsa usta povemo to, da so Slovenci prestali in preživeli Hune in Avare in od stoletja do stoletja ponavljanu zulum roparskih Turških čet, da pa pod starodavnim gesлом: »vse za vero, dom in cesarja našega« bomo tudi malenkostno iglično zbadanje tujih nam županov prenesli. Župani se menjajo, narod pa ostane*; *Slovenski narod*, 11/145, 27. 6. 1878, ki je pod naslovom *Anton Slomšek in policija* pisal o Reiserjevem nastopu tako ostro, da je bil zaplenjen; *Slovenski gospodar*, 12/26, 27. 6. 1878, str. 209, ki z Bleiweisom izraža veselje nad spomenikom. *Hvaležnost slovenskih rojakov mu ga je po blagodušnih darilih omislila, spretna dlan slovenskih umetnikov izvrstno izdelala, vstrajna skrbljivost v ta namen odbranih mož srečno postavila*; *Slovenski narod*, 11/146, 28. 6. 1878, str. 3; *Slovenski narod*, 11/147, 29. 6. 1878, str. 2; *Novice*, 36/27, 3. 7. 1878, str. 212, z ostrimi pripombami na dogajanje in komentarjem na Slomškovo upanje, da kljub nadlogam pridejo boljši časi: *Nemogoče skor bilo bi takrat preblagemu vladiki misliti na to, da se po preteklu 16 let »svobodne ere« bode našel človek v Mariboru, ki bode zarad spomenika, ki mu ga je stavila pieteta slovenskega naroda, prepovedal celo vsako dalje delovanje čitalnice!! – še manj pa, da se mora še celo vprašanje rešiti: ali spominek visokospoštovanega višega duhovnega pastirja in še posebnega dobrotnika Mariborskega mesta sme ostati v mestni farni cerkvi ali ne? Za Bogal! kje neki smo? – smo li še v Avstriji ali že na Turškem? Zoper tako nedopadljivo postopanje župana Reisera vložil je dotični odbor pritožbo na više mesto; željno pričakujemo rešitve*; *Novice*, 36/29, 17. 7. 1878, str. 229, s poročilom, da deželno namestništvo Reiserjevega postopanja ni potrdilo, in pripombo: *Kako bo pa predrnzi dr. Reiser poravnal to, da je motil tako lepo nasnovano slovesnost? Je li tak človek (s)posaben za župana biti, ki v strasti svoji ne pozna meje svoje (o)blasti?*; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 82.

¹¹² Kratko poročilo o odkritju spomenika in županovih ukrepov proti »društvu« za Slomškov spomenik, ki naj bi bilo nelegalno, ter njegovih zahtevah za ukinitve mariborske čitalnice sta objavila: *Laibacher Tagblatt*, 11/145, 27. 6. 1878, str. 2; *Marburger Zeitung*, 17/76, 26. 6. 1878, str. 3.

z veliko narodno proslavo,¹¹³ to v mariborskih razmerah ni bilo mogoče, saj so morali program omejiti in udeležba ni mogla biti tako množična, je pa zato odkritje spomenika odmevalo v srcih vseh Slovencev *od Drave do Adrije, od Gorotana do Kolpe in Sotle*,¹¹⁴ ki so (tudi) s telegrami izražali svoje navdušenje in duhovno navzočnost.¹¹⁵

Pritožbe na županove prepovedi

Po slovesnosti, dne 26. junija 1878, je Kačič mestnemu svetu v Mariboru¹¹⁶ in c. kr. deželnemu namestništvu v Gradcu poslal pritožbo na prepoved seje širšega odbora za Slomškov spomenik in razpustitev čitalnice,¹¹⁷ škofijski ordinariat, ki je slovesno mašo v stolnici utemeljil liturgično, tj. s praznikom cerkvenega patrona, pa je pisno odklonil vmešavanje mestnega županstva in, glede »dokončne odobritve spomenika«, tudi cerkvenega konkurenčnega odbora, ker da finančno ničesar ne prispevata.¹¹⁸ Deželno namestništvo je postopalo pravno korektno: čitalnici je dovolilo nadaljnje delovanje, odboru pa likvidacijsko sejo.¹¹⁹

Odbor za Slomškov spomenik se je tako 23. septembra 1878 zadnjič sestal, izrekel zahvalo Glazzerju, Hartlu, Trstenjaku in Bleiweisu, izročil spomenik v last in varstvo stolne cerkve ter preostali denar razdelil na tri enake dele. Tretjino so namenili stolni župniji, ki je prevzela skrb za spomenike na Slomu, na Ponikvi, v mariborski stolnici in na mariborskem pokopališču, tretjino čitalnici za utemeljitev slovenske založbe in tretjino Mihaelu Lendovšku za natis Slomškovih izbranih spisov.

¹¹³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, koncepti sej odbora za postavitev spomenika 1878, s programom cerkvene in narodne slovesnosti; *Slovenski narod*, 11/102, 4. 5. 1878, str. 1–2, s pozivom, da je treba ob odkritju spomenika proslaviti Slomška ne samo kot škofa, torej v cerkvi, ampak tudi kot narodnega buditelja, z ljudsko veselico na prostem in koncertom v kaki veliki dvorani; prim. *Zgodnjina danica*, 31/30, 26. 6. 1878, str. 236–237, s tolažilno ugotovitvijo, da je sicer »nespodobno postopanje« mariborskega župana vendarle povzročilo, da je proslava potekala v Slomškovem duhu, tj. s cerkveno slovesnostjo in veselim druženjem, vendar brez javne veselice.

¹¹⁴ *Slovenski narod*, 11/142, 23. 6. 1878, str. 1.

¹¹⁵ *Slovenski narod*, 11/147, 29. 6. 1878, str. 2; *Slovenski narod*, 11/148, 2. 7. 1878, str. 2.

¹¹⁶ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, rekurz izvršilnega odbora na mestni svet s kratko predstavljivo historiata spomenika. Pobuda za spomenik ni prišla samo s cerkvene strani, ampak še bolj s svetne, ker je Slomšek toliko storil za prosveto slovenskega naroda. Tudi Maribor ne sme pozabiti zaslug, ki jih ima zaradi prenosa škofijskega sedeža. Takratni župan in mestni svet sta mu to priznala v zahvalnem pismu in zagotovila, da bo njegovo ime v Mariboru nepozabno. Mariborska čitalnica je v odbor za spomenik povabila tudi mestni svet, ki pa je sodelovanje odklonil. Vabilo za nabirkovo objavili v slovenskih in tudi nekaterih nemških časopisih. Primerek je dobila tudi mestna uprava. V vseh letih delovanja odbora niso storili nič nezakonitega. Spomenik je bil pred kratkim dokončan in odkrit. V Mariboru obstaja še en tak odbor, in sicer za postavitev Tegetthoffovega spomenika, na popolnoma enaki pravni podlagi. Na čelu tega odbora je župan. Tudi odbor za Slomškov spomenik se ne more smatrati za društvo. Če oblast v vseh letih njegovega obstoja ni videla nič nezakonitega, zakaj naj bi bila nezakonita zaključna seja razsirjenega odbora. Prosijo, da sejo, ki so jo 22. junija prepovedali, odobrijo; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 84.

¹¹⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 59, XXXV-2, rekurz izvršilnega odbora na c. kr. deželno namestništvo. Obrazložitev izpostavlja ljubezen slovenskega ljudstva do Slomška, čigar ime nosi globoko v svojem srcu. Odkritje spomenika ima zato za narodni praznik. Ker pa odbor z ozirom na nemško prebivalstvo v Mariboru ljudi ni hotel razburjati, se je pripravil praznika omejil le na slovesnost v cerkvi in na shod razsirjenega odbora. Ljudje s podeželja niso bili vabljeni. Župan je sejo prepovedal, čitalnico pa suspendiral. Čitalnica prosi, da se ji suspenz odvzame.

¹¹⁸ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek A. M., šk. 62, XXXVI-C-21, odgovor škofijskega ordinariata z dne 26. junija 1878, da je na dan cerkvenega zavetnika v stolni cerkvi vedno praznično bogoslužje in da mestni svet nima nobene pravice vmešavanja v cerkvene zadeve; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 84.

¹¹⁹ *Marburger Zeitung*, 17/83, 12. 7. 1878, str. 3; *Slovenski narod*, 11/160, 16. 7. 1878, str. 1–2; BAŠ 1931 (op. 2), str. 84.

Odbor je bil razpuščen ob koncu leta 1878, potem ko je bilo podano tudi revizijsko poročilo. Svoje delo je sklenil z besedami: *Šestnajst let po smrti blagega Slomšeka, trinajst let po ustanovitvi posebnega odbora, smo Slovenci svojemu neumrljemu domoljubu postavili spomenik, kakoršnega si je slavni mož zaslužil in mu ga je hvaležni narod pozrtvovalno postavil. Med tem ko vrli g. Lendovšek pripravlja uže 3. zvezek zbranih Slomškovih spisov za natis, naznanja na Slomu rojstni hiši vzidana slovenska plošča zibel ljubeznjivega Slomšeka, kaže na cink malana podoba v farni cerkvi najslavnijega Ponikvičana, razлага latinska plošča na starem pokopališču v Mariboru, da ondi počiva preblagi prvi škof mariborski in naposled v najlepši krasoti proslavlja glavni spomenik v stolni cerkvi utemeljitela škofijskega sedeža, velikega pastirja in iskrenega domoljuba. Na odličnem mestu, nasproti sedežu, kder je Slomšek sedel prvi škof [!], v obrisu prekrasnega gotiškega okvirja стоji velika, kot sneg bela, marmornata podoba Antona Slomšeka, škofa, buditelja in pesnika slovenskega. Krasnejšega spomenika nima noben škof, noben narodnjak na Slovenskem.*¹²⁰

Slomškov spomenik kot likovno delo

Dunajski arhitekt Georg Hartl (Härtl) je Slomškov spomenik zasnoval v skladu z gotskim cerkvenim prostorom, v katerega je umeščen, in sicer kot nadaljevanje kamnitih gotskih sedilij z baldahinom (iz okoli 1400), ki so vzidane v južni steni prezbiterija ob velikem oltarju. Formalno je koncipiran kot nagrobeni spomenik,¹²¹ z vstavljenimi napisnimi ploščami iz črnega marmorja, s stebriči je razdeljen v tri segmente, sicer pa členjen in okrašen z značilnimi neogotskimi elementi, kot so slepe arkade, štirilisti, čašasti kapiteli z vegetabilnim okrasjem, križne rože in fiale. Središčni del je poudarjen z bogatim baldahinom, pod katerim so vklesane škofovskie insignije, v niši stoji Slomškov kip, nameščen na podstavku z njegovim imenom in pohvalo njegove škofovskе službe *Anton Martin SLOMŠEK. / Ecclesiae egregio episcopo, pastori optimo.* Na stranskih bazah je levo vrezan napis s kronogramom, ki sporoča letnico Slomškove smrti (1862) *LaVantInI eCCe saCer-Dos MagnVs!*, desno pa napis, ki označuje njegov narodni pomen *Narodnemu buditelju, pisatelju in pesniku, hvaležni Slovenci.* Stranska dela se zaključujeta s šilastim zatrepom z angelsko glavico in napisom *Series* (levo) *episc. Marb.* (desno), na osrednjih poljih so, skupaj z letnicami njihovega delovanja, zapisana imena škofov od Slomška do Držečnika,¹²² zaradi katerih spomenik imenujejo tudi nagrobnik mariborskih škofov. Nemški napis *Dem Gründer des Bischofsitzes zu Marburg*, ki je upošteval prisotnost Nemcev in rabo njihovega jezika v cerkvi ter se tako diplomatsko uklonil tedanji nacionalni problematiki, je zdaj odstranjen.

¹²⁰ *Slovenski narod*, 11/214, 18. 9. 1878, str. 4, napoved občnega zbora z navedkom, da je preostalo 900 gld; *Slovenski gospodar*, 12/52, 26. 12. 1878, str. 418–419, z obvestilom o občnem zboru 23. septembra 1878 in tam podanih poročilih. Od zbrane vsote je preostalo 867 fl 76 kr, 3 cekini in 5 zlatih frankov. Za pregledovalca računov sta bila izbrana Tomaž Rožanc in Janez Majciger, ki sta po pregledu 21. novembra 1878 stanje potrdila. Po odštetju stroškov za kiparja Zajca, za svečanost razkritja in organizacijo občnega zbora je preostalo 765 fl 36 kr. Preostanek (vsakemu 255 fl 12 kr) so razdelili med čitalnico, stolno župnijo in založnika. Ožji odbor (predsednik Ivan Kačič, odborniki Marko Glazer, Janko Sernek, Davorin Valenčak in (tajnik) Lavoslav Gregorec) je tako dokončal svojo nalogo in bil s tem razpuščen; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 85.

¹²¹ Za opis spomenika gl. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 36–37. Avtorica opozarja, da spomenik po konceptu spominja zlasti na angleške nagrobnike.

¹²² Na levi plošči so zapisani *Antonius Martinus Slomšek 1846–1862 / Jacobus Maximilianus Stepischnegg 1863–1889 / Michael Napotnik 1889–1922 / Andreas Karlin 1923–1933 / Joannes Joseph Tomažič 1933–1949;* na desni plošči pa je naveden samo *Maximilianus Držečnik / 1949–1978.*

11. Franc Ksaver Zajec: Anton M. Slomšek iz serije znamenitih Slovencev, 1869 oz. 1870, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana

12. Franc Ksaver Zajec (pripisano): Anton M. Slomšek, model za spomenik, 1875, Pokrajinski muzej, Maribor

Neogotsko arhitekturo spomenika je iz istrskega kamna obrtniško solidno izklesal graški mojster F. J. Schulz ob sodelovanju nekega koroškega Slovence, Slomškov kip, ki se podreja klasicističnim idealom, pa je iz kararskega marmorja izdelal slovenski akademski kipar Franc Ksaver Zajec, za katerega je naročilo predstavlajo pomembno umetniško nalogu.¹²³ Osnutek za kip je Zajec napravil ob koncu leta 1875,¹²⁴ Slomška pa je upodabljal tudi že pred tem. Leta 1869 je *Zgodnja danica* obvestila bralce, da je umetnik začel serijsko izdelovati celopostavne mavčne kipe slavnih rojakov (visoke 18 palcev, tj. ok. 45 cm), kar ima biti posebno lepo in znamenito delo; da je Slomška upodobil med prvimi,¹²⁵ je zaradi

¹²³ ŽITKO 1989 (op. 1), str. 36.

¹²⁴ *Slovenski gospodar*, 10/1, 1. 1. 1876, str. 2; *Slovenski narod*, 9/2, 4. 1. 1876, str. 3–4; *Novice*, 34/1, 5. 1. 1876, str. 6, z navedkom, da je izvršilni odbor za občni zbor pripravil tudi Zajčev 24 palcev visok model za 5,5 čevljja visok Slomškov kip; *Slovenski narod*, 9/6, 9. 1. 1876, str. 3.

¹²⁵ *Zgodnja danica*, 22/36, 3. 9. 1869, str. 286, obvestilo, da ima Zajec že izdelane kipe Vodnika in Slomška, v delu ima Baragov kip, na versto pridejo Knoblehar, Valvazor in morebiti Kos, želeti bi bilo tudi Vertovca; *Novice*, 28/8, 23. 2. 1870, str. 67, obvestilo o gipsastih celopostavnih podobah slavnih oseb, mdr. tudi Slomška, ki so visoke po 21 palcev, in sicer bronzipirane (po 3 gld), povoščene (po 4 gld) ali rumenkasto pobarvane (po 2 gld 50 kr); podobno sporočilo je objavila *Zgodnja danica*, 23/7, 18. 2. 1870, str. 56; prim. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 24.

13. Franc Ksaver Zajec (pripisano): Anton M. Slomšek, model glave za spomenik, 1876, Pokrajinski muzej, Maribor

štakovega narodnega pomena razumljivo, najbrž pa ga je k temu spodbudila tudi že nekaj let potekajoča akcija za njegov spomenik. »Slavnega rojaka« je predstavil precej preprosto, oblečenega v talar in moceto ter s knjigo v roki; primerek iz patiniranega mavca hrani Narodni muzej Slovenije.¹²⁶ Plastika le v osnovni drži spominja na Zajčovo spomeniško idejo, že popolnoma razvito pa kaže bronzirani kip iz Pokrajinskega muzeju v Mariboru, doslej pripisan neznanemu kiparju,¹²⁷ ki ga lahko identificiramo z osnutkom za Slomškov spomenik (in ne kot njegov posnetek). Da gre za Zajčovo avtorstvo, potrjuje tudi podobna fiziognomija obrazov obeh kipcev, ki pa sta oba portretno zgrešena; prav na to pomanjkljivost je ob ogledu osnutka opozoril širši odbor za Slomškov spomenik, ki je zahteval, da mora kipar model izboljšati in doseči kar največjo sličnost s Slomškovimi portretnimi potezami.¹²⁸ Zajec je pripravil tri glave, izdelane po treh različnih

slikah, in jih izročil v presojo izvršilnemu odboru, ki je potrdil, da je Slomškov obraz dobro zadel.¹²⁹ Glava (poprsje), ki jo hrani mariborski Pokrajinski muzej in naj bi bila nastala po kipu v stolnici,¹³⁰ je bržkone le sprejeti model zanj. Med portreti, po katerih bi se bil Zajec lahko zgledoval, je najbližja litografija, izdelana in natisnjena v avstrijski tiskarni Lloyd v Trstu (objavljena leta 1863 v prvi Slomškovi biografiji, ki jo je spisal Franc Kosar, in v *Drobtinica*, 1876 pa v prvi knjigi Slomškovih zbranih spisov, ki jo je izdal Mihael Lendovšek),¹³¹ pred očmi pa je gotovo imel tudi oljni portret izpod čopiča Josefa Tunnerja iz mariborskega škofjskega ordinariata in najbrž tudi silhuetno risbo s tušem, ki jo je leta 1850 napravil Aleksander Nepocitec.¹³² Slomškov lik na prvih dveh upodobitvah spominja na njegovo fotografijo, ki jo je posnel Adolf Ost na Dunaju, domnevno šele leta 1862, zastavlja pa se vprašanje, ali je Zajec za predlogo imel na voljo tudi fotografijo samo. Najbrž ne, saj v poročilih o nastajanju kipa fotografija ni omenjena in morda v tem času celo sploh ni bila znana oziroma na razpolago.¹³³

¹²⁶ Slomškov kip, visok 54,5 cm (po velikosti sodeč gre za verzijo iz leta 1870), hrani Narodni muzej Slovenije pod inv. št. N 1155. Fotografski posnetek je iz fototečnega oddelka Narodne galerije; prim. Frančišek Ksaver Zajec, *Ljubljanski zvon*, 8, 1888, str. 189–190, z navedkom, da menšji portret škofa Slomška hrani tudi deželni muzej.

¹²⁷ Slomškov kip, visok 62 cm, hrani Pokrajinski muzej Maribor pod inv. št. N. 303; gl. Sergej VRIŠER, A. M. Slomšek v likovnih delih, *Anton Martin Slomšek* (ur. Vili Vuk), Pokrajinski muzej, Maribor 1992, str. 73.

¹²⁸ Gl. op. 77; prim. BAŠ 1931 (op. 2), str. 75–76.

¹²⁹ *Novice*, 34/40, 4. 10. 1876, str. 322, z navedkom, da je končno določeno, da bo Slomškov kip izdelal Zajec; *Slovenski gospodar*, 10/44, 26. 10. 1876, str. 385–386; gl. tudi op. 89.

¹³⁰ Slomškovo poprsje, visoko 44,5 cm, hrani Pokrajinski muzej Maribor brez inv. št.; gl. VRIŠER 1992 (op. 127), str. 74.

¹³¹ Prim. *Novice*, 21/16, 22. 4. 1863, str. 126; *Zgodnja danica*, 29/29, 21. 7. 1876, str. 233. Izvod litografije hrani tudi Pokrajinski muzej v Mariboru.

¹³² Franc KOVAČIČ, A. M. Slomšek v slikah, *Kronika slovenskih mest*, 3/1, 1936, str. 19; VRIŠER 1992 (op. 127), str. 68–69.

¹³³ [Franc HRASTELJ], Slike škofa Antona Martina Slomška, *Družina*, 11/21, 1. 11. 1962, str. 166 (tipkopis v NŠAM,

14. Anton M. Slomšek, litografija avstrijske tiskarne Lloyd v Trstu

15. Josef Turner: Portret Antonia M. Slomška, ok. 1860, Nadškofijski ordinariat, Maribor

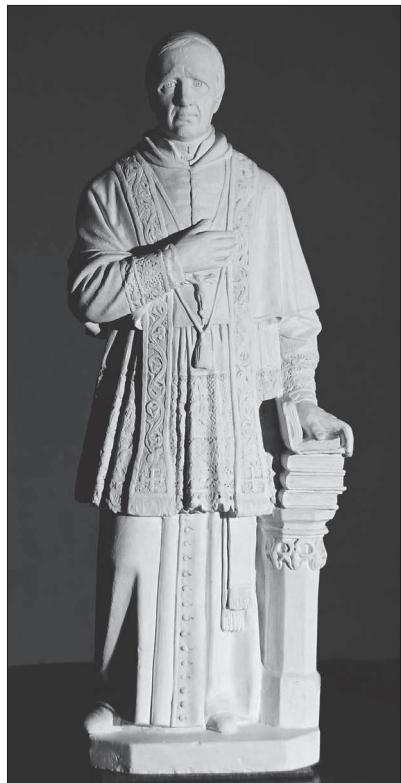
16. Aleksander Nepocitec: Anton M. Slomšek, silhuetna risba s tušem, 1850, Nadškofijski arhiv, Maribor

17. Anton M. Slomšek na fotografiji Adolfa Ost, ok. 1860–1862, Nadškofijski arhiv, Maribor

18. Franc Ksaver Zajec: Anton M. Slomšek,
kip na spomeniku v mariborski stolnici, 1878

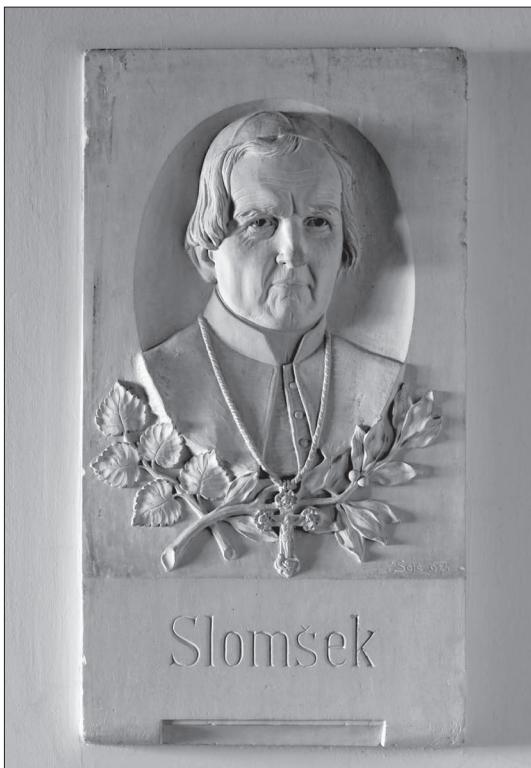
19. Franc Ksaver Zajec:
Anton M. Slomšek, kopija po kipu v
mariborski stolnici, ok. 1878, Muzej
krščanstva na Slovenskem, Stična

Slomškova celopostavna figura iz snežno belega kararskega marmorja je strogo frontalna in statična, razgibana le v rahlem kontrapostu, njen telesni volumen je zgoščen in sklenjen v enoten obris. Njeno slogovno izhodišče je v klasicizmu, oblikovana pa je izrazito realistično, tj. portretno verno in v stanovskem, do zadnjega detajla izdelanem oblačilu, opremljena je le z najnujnejšimi atributi, značajsko in čustveno pa okarakterizirana z mimiko in gibi. Gre torej za značilno historistično spomeniško shemo, ki sta jo uveljavila berlinski kipar Christian Daniel Rauch in dresdenski kipar Ernst Rietschel.¹³⁴ Na kipu je v primerjavi z osnutkom poleg večje portretne prepoznavnosti opaziti tudi nekaj manjših izboljšav v detaljih, npr. v postavitvi stebriča in knjig ter v nekoliko izrazitejšem kontrapostu. Umetnik je Slomška predstavil kot velikega Slovenca, rodoljuba in cerkvenega dostenjanstvenika, brez kakšnih svetniških aluzij, čeprav so ga ljudje že tedaj imeli za svetnika.¹³⁵ Njegovo škofovsko dostenjanstvo je označil s kornim oblačilom in pektoralom na prsih (mitra in pastora je zreducirana zgolj na simbol, vklesan nad nišo), njegovo dejavnost s knjigami na stebričastem podstavku, gorečnost in ljubezen pa z

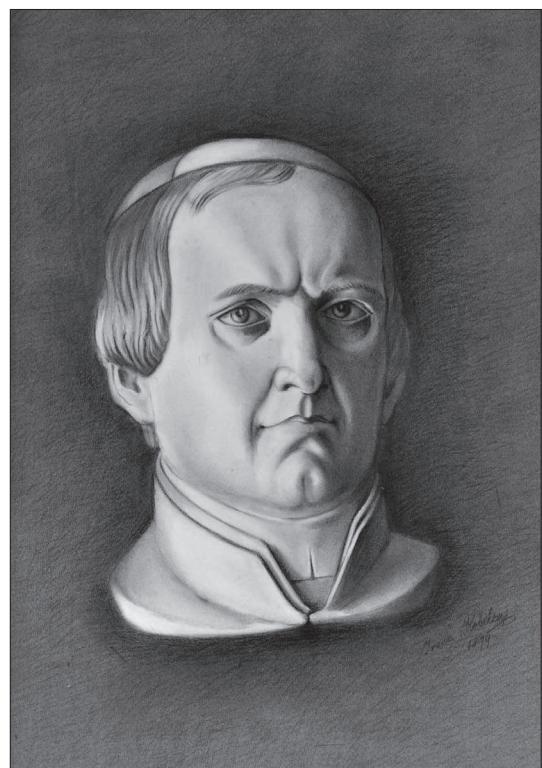
Zapuščine duhovnikov, Hrastelj Franc, šk. 10, 1 e), s pripombo, da Kosar v Slomškovi biografiji fotografije ni uporabil in niti omenil, saj naj bi jo na razpolago dobili šele pozneje.

¹³⁴ ŽITKO 1989 (op. 1), str. 30, 41.

¹³⁵ Na to kaže tudi pesem, ki jo je ob Slomškovi smrti zložil A. U. Okiški, kjer mdr. pravi: *Med množico je hrabre mož postave, / Čversto na tlaku zvikšanem stoji, / Blišči se zlati venec mu znad glave, / In jezik ljubeznivo govor;* gl. *Zgodnja danica*, 15/29, 10. 10. 1862, str. 231.

20. Ivan Sojč: Anton M. Slomšek, mavčni relief, 1924, preddverje škofjskega ordinariata, Maribor

21. Ivana Kobilca: Anton M. Slomšek, risba s svinčnikom in kredo, 1879, Muzej krščanstva na Slovenskem, Stična

rahlo romantično patetično gesto, tj. z desnico, položeno na srce.¹³⁶ Tako je s preprostimi realističnimi sredstvi, brez dodatnih alegorij, simbolično izrazil osnovno sporočilo spomenika, tj. Slomškov pomen za slovenski narod,¹³⁷ po čemer se spomenik tudi bistveno razlikuje od nagrobnika.

Še preden je bil original za spomenik v mariborski stolnici povsem dokončan, je Zajec začel serijsko izdelovati in prodajati njegove 22 palcev visoke mavčne in glinene posnetke, ki so prav tako kazali *izvrstno portretno podobnost*,¹³⁸ lep primerek iz mavca hranijo v Muzeju krščanstva na Slovenskem v Stični.¹³⁹ Zajec je pričakoval veliko naročil, iz česar je mogoče sklepati, da naj bi bil kipec svojčas na Slovenskem precej razširjen. Tako kot njegov prvi serijski se je tudi ta kipek škofa Slomška uvrstil v »galerijo« slavnih mož, katerih podobe naj bi krasile dom vsakega rodoljubnega, narodno zavednega Slovenca.¹⁴⁰

¹³⁶ Prim. op. 109.

¹³⁷ Za kip gl. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 36–37, 41, 64; ŽITKO 1996 (op. 1), str. 15, 110–111.

¹³⁸ *Slovenski narod*, 10/275, 1. 12. 1877, str. 3, s pripombo, da bo marmorna podoba izdelana do februarja 1878; *Novice*, 35/49, 4. 12. 1877, str. 393, obvestilo, da je Zajec po kipu, ki ga izdeluje za mariborsko stolnico, napravil tudi gipsaste in glinene 22 palcev visoke kipce za prodajo. Enega izmed njih je pred tednom dni v Mariboru pokazal odboru. Ker z embalažo vred stane le 4 gld, pričakuje, da bode na stotine teh podob šlo po vsem Slovenskem, kjer je ime Slomškovo z zlatimi pismenkami zapisano v zgodovini naroda našega.

¹³⁹ Nataša POLAJNAR FRELIH, *Zgodovina krščanstva na Slovenskem. Vodnik po stalni razstavi*, Stična 2003, str. 134. Slomškov kip, ki ga je štolski muzej pridobil v last, ima inv. št. SVM 2111 in je visok 59 cm.

¹⁴⁰ Prim. *Novice*, 39/49, 7. 12. 1881, str. 398, ki v zvezi z Bleiweisovo podobo priporoča, da lepšega kinča ni za na omare ali nad knjižnice postaviti, kakor so kipi slavnih mož; prim. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 25.

Zajčev stolnični Slomšek je s svojo realistično pojavnostjo spodbudil tudi druga umetniška dela. Po njem se je mdr. zgledoval Ivan Sojč, kar najočitnejše razkriva njegov relief v preddverju škofijškega ordinariata v Mariboru (1924).¹⁴¹ Zanimiv odmev zasledimo tudi v slikarstvu. Le leto po razkritju spomenika, leta 1879, je Slomškovo glavo s svinčnikom in kredo na temnem ozadju na papir narisala Ivana Kobilca;¹⁴² plastično, kot relief oblikovano podobo bi sicer mogla posneti po objavljeni litografiji (fotografija najbrž tedaj še ni bila v razvidu), navdih zanjo pa je bil očitno kiparski (morda celo ena od glav, ki jih je odboru predložil kipar Zajec).

Nacionalni pomen Slomškovega spomenika v stolnici

Slomškov pomen za Slovence je bil tolikšen, da ni mogel ostati brez javnega obeležja, kakršna so v drugi polovici 19. stoletja začeli postavljati v čast za narod zaslužnim velikim možem. Misel na spomenik se je pojavila kmalu po Slomškovi smrti, saj so bile njegove zasluge za kulturni napredok naroda in za združitev štajerskih Slovencev s prenosom sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor splošno znane in priznane. Pobudo za spomenik je dala necerkvena organizacija, tj. čitalnica (Slomšek je bil eden njenih najpomembnejših članov),¹⁴³ vendar so se v njej izrazale tako težnje civilne družbe kot tudi narodno zavedne duhovščine.¹⁴⁴ Z narodnostnega vidika je pomembno, da so jo idejno in materialno podprli vsi Slovenci, tako da akcija ni imela le regionalnega (štajerskega) značaja, ampak je bila nacionalna in vseslovenska. Bila je tudi nadideološka, saj so jo podprli tako konservativno kot liberalno usmerjeni, ki so politično pripadnost podredili narodnim interesom in nastopili složno. Pobudniki so hoteli postaviti spomenik na javnem prostoru, politična situacija, v kateri so se Slovenci morali boriti za svoje temeljne pravice, pa je bila v nemško-liberalno usmerjenem Mariboru tako naostrena, da bi bila postavitev na javnem trgu nemogoča. Propadla je celo ideja, da bi spomenik dobil javnosti vidno pozicijo pred cerkvijo sv. Alojzija, čemur so ob formalnih gotovo botrovali tudi politični vzroki. Zaradi težav so se naposled odločili za mestno cerkev, ki jo je Slomšek povzdignil v stolnico in v njej kot prvi škofoval, opustili pa alternativno možnost, da bi spomenik namestili v Alojzijevo, t. i. slovensko cerkev, kar bi seveda zožilo njegov pomen. Ker so imeli Nemci mestno cerkev za svojo, radikalni nemški liberalni struji tudi to ni bilo po volji in je obstoj spomenika v njej ogrožala. Tako je bilo v konkretnih razmerah pozicijo slovenskega škofa Slomška treba braniti celo v »njegovi« stolnici. Glede namestitve v cerkvi je bilo več predlogov, izbrali pa so prezbiterij kot hierarhično najuglednejši del, in sicer prostor nasproti škofovskega sedeža, kar je imelo tudi simbolično konotacijo. Hkrati so mislili tudi že na bodoči prenos njegovih telesnih ostankov v kripto prezbiterija, s čimer naj bi spomenik poleg formalne podobe dobil tudi konkretno nagrobniško funkcijo, pozneje razširjeno še na druge lavantinsko-mariborske škofe.

Lokacija religioznega značaja je bila za Slomška kot cerkvenega dostojanstvenika sicer primerna, vendar bi bila za spomenik, s katerim naj bi bil prvenstveno poudarjen njegov narodni pomen (dejansko je šlo za likovno kanonizacijo ene osrednjih oseb slovenske nacionalne prebuje), ustreznejša javna

¹⁴¹ VRIŠER 1992 (op. 127), str. 70, 73.

¹⁴² Nataša POLAJNAR FRELIH, Anton Martin Slomšek in njegov portret, delo slikarske Ivane Kobilce, *Rodna gruda. Revija za Slovence po svetu*, 45/10, 1998, str. 14. Risbo (58 x 42 cm) hrani Muzej krščanstva na Slovenskem v Stični pod inv. št. S 283.

¹⁴³ Novice, 20/40, 1. 10. 1862, naslovница.

¹⁴⁴ Prim. ŽITKO 1989 (op. 1), str. 36.

22. Marjan Drev:
Spomenik Antonu M. Slomšku,
1991, Slomškov trg, Maribor

postavitev, ki pa ji večinsko nemški mestni svet ni bil naklonjen. V stolnici, ki je niso pojmovali kot javni prostor, kakor je očitno tudi iz samega dogajanja, je dobil cerkveno obeležje, treba pa je poudariti, da njegova javna funkcija s tem ni bila izključena. Javne vloge se je očitno zavedela tudi mestna oblast, ko se je začela zoperstavljati celo že postavljenemu spomeniku, saj je z njim stolnica (»nemška« cerkev) in prek nje simbolično celotna lavantinska škofija dobila viden slovenski nacionalni pečat. Potreba po Slomškovem javnem spomeniku v Mariboru pa je seveda ostala in bila pozneje večkrat izražena.¹⁴⁵

Uresničitev Slomškovega javnega spomenika

Ideja o Slomškovem javnem spomeniku v Mariboru je vidneje oživela v obdobju med obema vojnama. Leta 1922 je mariborski kipar Ivan Sojč pripravil osnutek za monumentalen, škofa »dostojen« spomenik, ki naj bi predstavljal Slomška z rajajočimi otroki pred krajinskim ozadjem kot aluzijo

¹⁴⁵ Braco ZAVRNIK, *Anton Martin Slomšek*, Ljubljana 1990 (Znameniti Slovenci), str. 189.

na njegovo pesem *Preljubo veselje*. Pobudniki so delo ocenili kot *vredno popolnega priznanja*, pripravljali so odbor, ki naj bi zbiral denarna sredstva, v propagandne namene pa izdal razglednico z reprodukcijo osnutka,¹⁴⁶ vendar do uresničitve ni prišlo.¹⁴⁷ Ko so leta 1936 v Mariboru pripravili velike slovesnosti, t. i. Slomškove dneve, da bi pospešili postopek za Slomškovo beatifikacijo, je postala misel na javni spomenik še močnejša. Kiparko Karlo Bulovčevevo je tako navdihnila, da je (v upanju na naročilo) izdelala in v Mariboru razstavila okoli tri metre visok mavčni model za kip škofa Slomška z dečkom, ki ga poučuje. Kip naj bi odlili v bronu oziroma izklesali v kamnu; akcija zanj je sicer stekla, ni pa obrodila sadu, niti potem ne, ko je leta 1939 z ureditvijo Stolnega (zdaj Slomškovega) trga postavitev spomenika postala znova aktualna.¹⁴⁸ Kot politično prioritetna jo je namreč izpodrinila akcija za spomenik kralju Aleksandru (na Trgu svobode), katerega uresničitev pa je preprečila druga svetovna vojna.¹⁴⁹ Po njej politična atmosfera misli na Slomškov spomenik dolgo ni bila naklonjena. Šele ko so v Mariboru obeležili spomin generala Rudolfa Maistra, ki je nacionalno osvoboditev mesta lahko izpeljal le na osnovi Slomškovega prizadevanja za utrditev slovenstva na omenjenem področju,¹⁵⁰ je ideja o javnem spomeniku, hkrati z napredovanjem postopka za Slomškovo beatifikacijo, leta 1988 spet zaživela.¹⁵¹ Leta 1989 so razpisali natečaj za Slomškov spomenik, ki naj bi izražal »portretnost in realistično spoznavnost«; 1991 je bil javni spomenik končno realiziran, s tem pa *poravnан star dolг mesta Maribora do ене najmarkантнейших osebnosti njегове zgodovине*.¹⁵² Monumentalni kip škofa Slomška na trgu pred mariborsko stolnico je v stilizirani, portretno prepoznavni formi izdelal kipar Marjan Drev.¹⁵³

¹⁴⁶ Straža, 14/79, 12. 7. 1922, str. 4. Kipar je predstavil Slomška, sedečega na obronku zemlje v spremstvu treh rajajočih otrok, reliefno ozadje z gozdom in zahajajočim soncem pa je oblikoval kot aluzijo na Slomškovo pesem, katere prvi verz *Preljubo veselje, oj kje si doma*, je bil zapisan na podstavku.

¹⁴⁷ Različica Sojčevega kipa, ki predstavlja Slomška z Blažetom in Nežico, je nekdaj krasila Slomškov dom v Slovenski Bistrici, pozneje je bila prestavljena v tamkajšnjo cerkev sv. Jerneja in napisled na trg.

¹⁴⁸ Špelca ČOPIČ, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*, Ljubljana 2000, str. 342–343. Bulovčevi je za figuro Blažeta poziral Angelos Baš. Mavčni model, sicer predviden za ljubljansko galerijo (VRIŠER 1990 (op. 38), str. 5), je od umetnice prešel k trgovcu Mediču, od njega pa ga je odkupil Pokrajinski muzej v Mariboru. Model so odlili v bron šele leta 1996, postavili pa so ga pred opatijsko (zdaj škofijsko) cerkev v Celju.

¹⁴⁹ VRIŠER 1990 (op. 38), str. 5.

¹⁵⁰ VRIŠER 1990 (op. 38), str. 5.

¹⁵¹ ČOPIČ 2000 (op. 38), str. 343.

¹⁵² VRIŠER 1990 (op. 38), str. 5; za spomenik gl. tudi Sergej VRIŠER, Nekaj misli ob Slomškovem spomeniku v Mariboru, *Dialogi*, 27/10, 1991, str. 58–60; Sergej VRIŠER, 125 let dolga pot do spomenika, *Anton Martin Slomšek, prvi mariborski škof, narodni buditelj, vzgojitelj in pisec, 1800–1862* (ur. pripravljalni odbor, zadolžen za prireditev ob odkritju spomenika škofu A. M. Slomšku), [Maribor 1991], str. 1–2.

¹⁵³ Za informacije, posredovanje knjižničnega in arhivskega gradiva, fotografiske posnetke in dovoljenja za objavo se zahvaljujem dr. Valentini Bevc Varl (Pokrajinski muzej Maribor), mag. Mateji Breščak (Narodna galerija Ljubljana), župniku mag. Alojziju Kačičniku (Ponikva), mag. Tomislavu Kajfežu (Narodni muzej Slovenije), dr. Faniki Krajnc-Vrečko (Teološka knjižnica Maribor), kanoniku Janezu Lesniki (Maribor), Jassmini Marijan (Narodna galerija Ljubljana), mag. Nataši Polajnar Frelih (Muzej krščanstva na Slovenskem v Stični), Ireni Porekar Kacafura (Pokrajinski muzej Maribor), dr. Vlasti Stavbar (Univerzitetna knjižnica Maribor), mag. Lilijani Urlep (Nadškofijski arhiv Maribor) ter sodelavcem mag. Andreju Furlanu, dr. Barbari Murovec in dr. Blažu Resmanu.

The “Public” Monument of Anton Martin Slomšek under the Shelter of Maribor Cathedral

Summary

The monument of the Lavantine bishop, national visionary, religious and pedagogical writer and poet Anton Martin Slomšek (1800–1862) in the presbytery of Maribor Cathedral communicates with the observer with quiet dignity. In great contrast, however, the monument’s history is very dramatic. Slovenians planned to erect this statue, in honour of an important and well-deserving church authority, as a national monument, uniting the goals of civil and ecclesiastical society, in a public square. However, due to the unfavourable attitude of the German-liberal municipality of Maribor, the monument was housed inside the church; although the town authorities attempted to banish it even from there.

In 1931, the Slomšek monument was discussed thoroughly in a fundamental study by Franjo Baš. Baš presented the socio-historical and especially political context of the monument and its erection, which is documented in detail in archival sources and newspapers. He provided a thorough insight into the social circumstances in Styria at the time when Slovenes began to declare their national and political tendencies. While Sonja Žitko made the first detailed art-historical analysis of the monument, it was, on the whole, only briefly mentioned by Slomšek’s biographers and researchers of Maribor Cathedral. Hitherto, however, it has not been discussed comprehensively.

At the time of the rapid awakening of the nation after 1848, when the political programme “United Slovenia” was formulated and when Slovenes began their search for national, cultural and political identity, they strove for the construction of the first public monuments to eminent national figures. Slovenes were obstructed in their efforts by the political circumstances of the Habsburg monarchy, for which the national question had, by then, become increasingly important. Therefore, at first, only memorial plaques and tombstones were erected (for example France Prešeren’s memorial plaque in 1852, and Simon Jenko’s memorial plaque in 1873). Only from the late 1880s onwards, were they able to compete with the monarchic public monuments erected in Slovenia by German groups. Thus, for example, the first national figural public monument in Slovenia, the monument of Valentin Vodnik in Ljubljana, which Slovenes had strived for since the 1850s, was erected as late as 1889. The monument of Anton Martin Slomšek was planned before the Vodnik monument, but since, due to the political problems, it was erected in a church instead of a public square, its form came closer to that of a tombstone. Thus, in terms of typology, it remained a tombstone (with the ambition to be a monument), although it surpassed the others with its monumental concept and, above all, through the depicted figure. With the figure, the sculptor managed to express the fundamental idea, i.e. to honour Slomšek as a national visionary, an idea which was, nevertheless, slightly impeded due to the type of monument.

The distinctly nationalist campaign for the erection of Slomšek’s monument, which went on for thirteen years, clearly reveals the struggle of the Slovenes with the German groups at the time when the German liberal government became increasingly nationalistic. In Maribor, national relations became tense under Mayor Matthäus Reiser (1870–1882), who, during his mayoralty, started to implement German national principles. As German liberals acted against the Church as well as against Slovenes, there was an urgent need for unity amongst Slovenes. After the clash, which emerged at the parliamentary elections and halted the Slomšek monument project for some time, and despite different ideas regarding the monument, Slovenes managed to unite and this finally resulted in the realisation of the project. The idea for the Slomšek monument originated in a common sense of patriotism and national consciousness, which drew conservative and liberal Slovenes together.

This article emphasises the national significance of the monument of Anton Martin Slomšek and the question of its public erection, or better, its public function in the church interior. It upgrades the existing research on this monument with new information from archival sources and newspapers, and in reference to artworks, which have not yet been analysed in this context. The hitherto prevailing chronological approach is, in the article, supplemented with an art-historical approach.

The official initiative for the construction of the monument came in 1865 from the Maribor Reading Club. On 24 September a large ceremony was organised to honour Slomšek and the proceeds raised on this occasion, together with donations (among the donors was Slomšek's friend, the former Maribor mayor Othmar Reiser), went towards the project as an "initial sum". The Reading Club established a special executive (reduced) board, which was supposed to comprise six members, but, since Maribor town council refused to take part in the project (arguing that the erection of the monument was not a municipal matter), the board only included two representatives of the Reading Club and two representatives of the Lavantine Diocese. The board was presided over by the current president of the Maribor Reading Club. The decisions of the board were confirmed by the extended board, which included every Slovene dean, all the presidents of Slovene reading clubs, Slovene newspaper editors and deserving patriots. This ensured a well organised propaganda campaign, as well as an information and fund-raising network spread across the entire Slovenian territory. In December 1865 the executive board issued a special call in which all Slovenes were invited to donate money for the monument, which would extol Slovene culture as well as stand as a symbol of gratitude to the man responsible for the Slovene nation's progress. The diocesan ordinary's office permitted donations to be raised in all Lavantine churches and asked other Slovenian dioceses for financial support. In the first year, just under 3000 florins were raised. To increase the response from Maribor citizens, the Maribor society of Catholic women was invited to participate, which, led by Countess Brandis, also raised funds among German groups.

During the fundraising, the members of the board sought an appropriate location and form for the monument. Several options were found in the nearby city of Graz, but the selection of the most appropriate one, of course, depended on the location. The location, however, caused many difficulties for those responsible for the erection of the monument. Since the responsible doubted that pro-German liberal town authorities would allow the monument to the national visionary to be placed in a public space and since Maribor did not have a public square which could host the statue (the only two squares in the town were the Main Square with Straub's Plague Column and St. Florian Square (today Castle Square) with St Florian's Column, whereas the vicinity of cathedral was occupied with gardens and buildings), the suggestion of Joseph Ulaga prevailed at the meeting which took place on 16 January 1867. For the location of the monument, Ulaga proposed an ecclesiastical space, although the members of the Reading Club insisted that it should be placed in a public place. More precisely, Ulaga had in mind the courtyard in front of the Church of St Aloisius. Ulaga's solution, which obviously sought to place the monument under the auspices of the Church, was accepted by the extended board. After Maribor stone mason M. Krischner made a design that proposed the construction of the monument in the axis of the main entrance to the church, the members of the board (since the location was owned by the Religious Fund) asked for the permission of the provincial deputy in Graz on 20 April 1868. They provided several arguments in support of the planned location. The request to the deputy was supposed to be confirmed by the diocesan consistory, which, however, did not agree with the closure of the main entrance and suggested as a possible solution the placement of the monument on two columns above the church door. The final draft was to be approved by the extended board, however, no data, can be found on their planned meeting. The idea of placing Slomšek's monument in front of the Church of St. Aloisius, a plan that did not even have the complete backing of the municipality, was finally dropped. Due to a misunderstanding,

diocesan board member Jožef Ulaga resigned from his position as a board member and the activities of the board began to come unstuck. This was, above all, due to the political atmosphere following the onset of dualism, when the Styrian Slovenes engaged all their efforts in various cultural, economic and political organisations. When the monument project was interrupted, the idea was floated to stop the erection of the monument entirely. Božidar Raič suggested that the raised funds be used for a Slovenian printing house in Maribor.

The monument became topical again in 1872, when, after the death of Matija Prelog, Janko Serneč took over the position of cashier and deposited the funds into the Maribor Savings Bank. On behalf of the editorial board of *Slovenski gospodar*, Ulaga responded to this move. With regard to the sufficient funds (around 4700 florins) and the problem of delays in erecting monuments, Ulaga demanded that the executive board begin work. The people of Ponikva took advantage of the temporizing of the citizens of Maribor, and again offered the authorities the suggestion made by Ponikva parish priest Davorin Trstenjak, who, in December 1862, had offered to build a memorial chapel to Slomšek next to the house of his birth in Slom.

The times, however, were not in favour of the struggle to realise the erection of Slomšek's monument. Namely, the majority of Slovene organisations were destroyed in the conflict between the conservative and liberal circles during the 1873 parliamentary elections. In 1874, the Maribor Reading Club was brought almost to its knees and the question of what would happen to the funds raised for the monument cropped up, since the monument board's treasury was closely connected to that of the Reading Club. As per the rules, in case of the Reading Club's dissolution, all its property – including the Slomšek monument funds – would belong to the Yugoslav academy in Zagreb. The question of the funds was raised by Ulaga, after Serneč re-deposited them to the Maribor Discount Bank. Ulaga protested against these arbitrary operations and demanded a meeting of the extended board, which would see to the formation of a proper executive board, capable of fulfilling its tasks.

Together with the Reading Club, the struggle for the monument was revived with the election of a new president, Janko Pajk, and the help of an extremely active board member, Marko Glazer. The following activities were supported by a new atmosphere, caused by an agreement between both political sides, which became increasingly strong under the serious pressures from the regime and was revealed directly in the unity of the conservative and liberal members of the board. On 4 November 1874, the board decided that memorial plaques (above Slomšek's grave in Maribor, on the house of his birth in Slom and on his baptising stone in Ponikva) and an artistically designed monument would be commissioned with the raised funds (around 5300 florins including interest). They decided to place the monument inside the presbytery of Maribor Cathedral. When in April 1875 they invited interested members of the public to search for a proper location for the monument, some commented that the planned location of the monument was remote and claimed that the monument would spoil the view of the presbytery, rather than embellish it. Bishop Jakob Maksimilijan Stepišnik agreed that Maribor Cathedral was the most appropriate location, as he believed that selecting a public location would cause many problems, but, he nevertheless left the final decision to the board members, who finally decided on the presbytery at a meeting on 15 May 1875. On 11 May 1876, the selected location was confirmed by the extended board, which also approved the design of Georg Hartl and accepted an offer from the Graz sculptor F. J Schulz for the final completion of the architectural part of the monument (the stone, from the Croatian town of Vinica, was purchased for 1200 florins). For the sculpting of the bishop's portrait (made of Carrara marble purchased for 2000 florins) Slovene sculptor Franc Ksaver Zajec was selected out of five candidates (the other candidates were Gasser, Kundermann, Skelnicki and Schulz), on the condition that the model would be improved in portrait.

Owing to the fragility of Vinica stone, the executive board members later on decided to use, instead, the more resistant Istrian stone (from Grožnjan), as suggested by Schultz, with whom a contract for 2500 florins was signed on 21 October. His assistant, a Slovene from Carinthia, spent three months cutting

and smoothing the canopy above the niche. The works were finished on 28 July 1877, and in August the monument was placed in Maribor Cathedral. The necessary construction work in the presbytery was carried out by Albert Jäger; the city council was informed of it *post factum* by the president of the Church competition board, Ferdinand Rast. The Maribor Germans reacted loudly to this project. The mayor Matthäus Reiser wanted to prohibit the construction but, by then, the monument was already in the church. The only missing part was the statue, which took longer to build than planned. According to the contract, signed on 30 September 1876, Zajec, who had made a suitable portrait model, also had to source the high-quality Carrara marble. As he was not able to make the purchase, the board sent Tomaž Fantoni to Tuscany, a Friuli artist active in Styria. Fantoni purchased the finest marble in Pietrasanta near Massa. It was transported to Ljubljana in April 1877. Zajec spent more than a year making the statue. On 13 June 1878, he put it on a train to Maribor, and on 17 and 18 June the statue was finally placed in the niche of the monument in the cathedral presbytery.

The monument was unveiled on 24 June, when the Cathedral celebrated the name day of the patron saint St. John the Baptist. Affected by the conditions in Maribor, the board limited the solemnities to the church ceremony and a meeting of the extended board, which had been declared illegal by the mayor Matthäus Reiser. Reiser also suspended the Reading Club, accusing it of national agitation, as it was raising money for the monument on an extended territory and had placed it in Maribor Cathedral without the consent of the municipality. According to Reiser, the town could not remain indifferent due to the political significance of the monument and the manner of its presentation (the latter was referred to as a relentless demonstration of the Slovenes). Immediately before the ceremony, Reiser targeted the parish priest of the cathedral. He prohibited any kind of speech or sermon and announced that the town council and church competition board would decide upon the further existence of the monument in the church. Reiser's letter came too late to be taken into consideration. In addition, it exceeded Reiser's authority. The church ceremony thus took place according to plan. It started with a German and Slovene sermon on Slomšek's contribution to the Church and the nation (by dean Franc Kosar) and the unveiling of the monument, while the gathering at the premises of the Reading Club was cancelled due to the mayor's ban. The ceremony in Slomšek's honour was attended by conservative and liberal Slovenes from all the Slovenian territories. The unveiling of the monument was designated as a national holiday for Slovenes; due to the circumstances, they could not (were not allowed to) attend it en masse (so as not to make the ceremony appear like a national demonstration). But many expressed their support and spiritual presence (also with telegrams).

After the ceremony, the Reading Club issued a complaint against the mayor's ban, and the diocesan ordinary's office informed the town council that it had no legal authority to intervene with regard to matters of the church. The provincial deputy acted according to the law: the Reading Club was allowed to continue its activities, and the board approved a concluding meeting. Thus on 23 September 1878, the monument board had its final meeting and was dissolved at the end of the year.

Viennese architect Georg Hartl (Härtl) designed the monument of Anton Martin Slomšek in accordance with the Gothic church interior in which the monument was placed. His design comprises a continuation of the stone choir stalls with a baldachin, which are built into the south wall of the presbytery, next to the main altar. The monument has the form of a tombstone with black marble inscription plaques and columns dividing it into three segments. It is decorated with typical Neo-Gothic elements, such as blind arcades, four-foiled ornaments, chalice capitals with vegetative elements, finials and pinnacles. The central part is emphasised with an embellished baldachin, under which the bishop's insignia are engraved. Slomšek's statue, which stands on a pedestal with inscriptions consisting of his name and praise for his work (*Anton Martin SLOMŠEK. / Ecclesiae egregio episcopo, pastori optimo*), is placed in a

niche. The left side base contains inscriptions with the chronogram *La VantInI eCCe saCerDos MagnVs!*, revealing the year of Slomšek's death (1862), while on the right there is an inscription referring to his national significance: *Narodnemu buditelju, pisatelju in pesniku, hvaležni Slovenci*. The side parts end with a pointed gable with an angel head and inscription *Series* (left) *episc. Marb.* (right), while the central part consists of the names of the bishops from Slomšek to Držečnik, together with the years of their active service, as a result of which the monument is sometimes called the tombstone of Maribor bishops. The inscription in German: *Dem Gründer des Bischofssitzes zu Marburg*, which denoted the presence of Germans and the use of the German language in the church, and thus tactically deferred to contemporary national issues, has been removed.

The monument's Neo-Gothic architecture was made with relatively high artisan quality by Graz artist F. J. Schulz, with the cooperation of an unidentified Carinthian Slovene. Slomšek's sculpture, which follows classical models, was sculpted by Franc Ksaver Zajec from Carrara marble. For Zajec, this commission was an important artistic task. By the end of 1875, he made the model for the statue, which was not his first portrait of the bishop. In its 1869 issue, *Zgodnja danica* informed its readers that the artist had started the serial production of full figure plaster statues of famous Slovenes, among the first of which was Slomšek. Due to the bishop's national significance, this is not unusual. We can also assume that Zajec was encouraged by the project to build the Slomšek monument, which had started several years before. The "famous kinsman" was presented with a relatively simple portrait figure, dressed in a gown and mozzetta, and with a book in his hand. The patinated plaster statue is held in the National Museum of Slovenia. The plaster figure resembles Zajec's design for the monument only in its posture, while the fully developed version of the figure can be recognised in a bronzed statue located in the Regional Museum of Maribor, which has been hitherto attributed to an anonymous sculptor, but can be identified as the model for Slomšek's monument (and not its copy). That it is indeed Zajec's work is confirmed by the similar facial physiognomy of both figures, which in both cases fail to resemble Slomšek. Discrepancies in the portrait's features were also problems identified by the extended Slomšek monument board, which requested the sculptor to improve the portrait features of the model in order to achieve the greatest possible similarities to Slomšek's facial features. Zajec therefore made three models of the head, from three different pictures, and handed them to the executive board, which finally approved the work. The head (bust) in the Regional Museum of Maribor, which was hitherto believed to have been made after the sculpture in the Cathedral, is thus, most probably, the approved model for the final sculpture. Of the portraits which could have functioned as visual sources for Zajec, the closest one to the monument, is a lithography, made and printed in the Austrian Lloyd print house in Trieste. Zajec must have known the portrait by Josef Tunner in the Maribor ordinary's office and most probably also the silhouette ink drawing by Aleksander Nepocitec dated 1850. In these two portraits, Slomšek resembles the photograph taken by Adolf Ost in Vienna, supposedly as late as 1862. The question is whether Zajec also used the photograph itself. It is most likely that he did not as the reports describing the construction of the monument bear no mention of the photograph, and, in fact, at that time it may not even have been known about or available.

Slomšek's full figure portrait, made of snow white Carrara marble, is completely frontal and static, the movement of the figure is only revealed in a slight contrapost, its volume dense, with a solid outline. Its stylistic origins are classicistic, while its forms are distinctly realistic, i.e. portraying Slomšek's appearance as a bishop in a priest's garment in an extremely detailed way, with only essential attributes but at the same time highly personalised, with facial expression and gestures. The statue thus reveals a typical historicist monument design, which was developed by German sculptors Christian Daniel Rauch from Berlin and Ernst Rietschel from Dresden. Compared with the model, besides having better portrait features, Slomšek's statue also reveals several minor improvements in detail. The artist portrayed Slomšek as a great Slovene, patriot and church authority, without any allusions to saintly status, although people already considered him a saint by then. His position as a bishop was marked with choir dress and a pectoral (a mitre and cosier are reduced to a symbol, cut above the niche). Slomšek's work is presented with books

on a column-shaped socle, while his zeal and love are revealed in a gentle romantic pathetic gesture, with the right hand placed over the heart. With simple realistic elements and without the additional use of allegory, Zajec symbolically expressed the main message of the monument, i.e. Slomšek's significance for the Slovene nation, in which sense the monument also differs from tombstones.

Before the original statue for the Slomšek monument was completely finished, Zajec began the serial production of its miniature reproductions in plaster and clay. One such example is held in the Slovene Museum of Christianity in Stična. Such miniature figures of Slomšek were probably very popular at the time, as Slomšek's portraits were supposed to decorate the house of every nationally-conscious Slovene.

Zajec's statue of Slomšek in Maribor also influenced other artworks with its realism. Presumably the statue inspired Ivana Kobilca, who in 1879 made an extremely plastic drawing of Slomšek's head. Most apparent is Zajec's influence on sculptor Ivan Sojč, as seen in his 1924 relief in the ordinary's office in Maribor.

Slomšek's significance for Slovenes was so great that it was compulsory for his monument to be of the kind used in the second half of the nineteenth century to honour great cultural figures. As Slomšek's contribution to the nation's cultural progress and to the unity of Styrian Slovenes following the change of the seat of the Lavantine Diocese from St. Ändra in the Lavantine Valley to Maribor was widely acknowledged, the idea to construct a monument to him appeared soon after Slomšek's death. The initiative came from outside the church, i.e. from the Reading Club (Slomšek was one of its most important members). This gesture, however, reveals the efforts of civil society as well as those of the nationally-conscious clergy. From a national aspect, it was important that the idea was supported (including financially) by all Slovenes. The project was thus not explicitly regional (Styrian), but national and all-Slovene. It also transcended ideological differences, since it was supported by both conservative and liberal circles, who put their ideological affiliations to one side and worked together for the nation's benefit. The instigators wanted to erect the monument in a public space, but, due to the unfavourable political situation in German liberally-oriented Maribor, where Slovenes struggled for their fundamental rights, the erection in a public square would have been impossible. Furthermore, the suggestion to place the monument in a publicly visible location in front of the church of St. Aloisius was rejected for formal and, most probably, also political reasons. Due to the problems with finding a public location, the idea to use the interior of the town church, which had been promoted to a Cathedral by Slomšek himself (who was also the first bishop to work in it) was finally accepted while the other option, the so-called Slovene church of St. Aloisius, which would reduce the monument's significance, was dropped. As the Germans considered the town church to be their own sanctuary, radical German circles opposed even this decision and threatened the monument's existence. In these conditions, the position of Slovene bishop Slomšek had to be defended even in "his" Cathedral.

There were several suggestions regarding the location of the monument in the Cathedral. In the end, the presbytery was selected as the most distinguished place with regard to the hierarchy of the church interior, more precisely, the place opposite the bishop's seat, which also had symbolical connotations. At the same time, they also had in mind the possible transfer of Slomšek's remains to the crypt in the presbytery, which would, in addition to the formal, also give the monument a burial function, one that would subsequently be extended to other Lavantine-Maribor bishops.

Such a religious location was suitable for Slomšek as a church authority, but for this monument, which primarily honoured Slomšek's national significance, a public location would have been more appropriate. This idea was not favoured by the prevailingly German town council. Slomšek thus was given his monument in the cathedral which was, as was also revealed in the course of events, not considered a public space, although it needs to be emphasised that with this act his public function was not excluded.

Apparently, even the Maribor town council was aware of Slomšek's public significance, when it started to oppose the already erected monument, on the grounds that it gave the cathedral (formerly a 'German' church), and with it symbolically the entire Lavantine Diocese, a visual Slovenian national note. The need for a public monument to honour Slomšek, however, remained and was later expressed several times.

The idea of Slomšek's public monument became clearer in the period between the wars. In 1922, sculptor Ivan Sojč created a design for a grand monument representing Slomšek with dancing children and a landscape in the background in reference to his poem "Dearest Joy". Sojč's project was never realised. In 1936, at the time of the 'Slomšek days' festival, which was organised to speed up the process of Slomšek's beatification, a plaster model of the bishop teaching a small boy was made by sculptress Karla Bulovec (the model for the boy was the young Angelos Baš). This project remained unrealised too, despite the fact that the issue became topical again in 1939 when the square in front of the cathedral (now Slomšek square) was built. It was superseded by the monument to King Aleksander (in Freedom Square), which was then a political priority, but due to the Second World War, even this monument remained unrealised. The post-war political atmosphere was not in favour of the idea of Slomšek's monument. Only after the memory of General Rudolf Maister, who was able to carry out the liberation of Maribor only on the basis of Slomšek's efforts to strengthen national consciousness in the region, was publicly acknowledged, encouraged by the progress of Slomšek's beatification process, did the idea of constructing a monument to him grow ripe. It was finally realised in 1991. The stylized portrait statue of Bishop Anton Martin Slomšek, which now stands in the square in front of Maribor Cathedral, was made by sculptor Marjan Drev.